

1960-1975 Yılları Arasında Adana'da Filmcilik ve Sinemacılık İŖi

Aydın am

doktor ğretim üyesi, Çukurova üniversitesi iletişim fakültesi
acam@cu.edu.tr

Abstract

Film Distribution and Movie Theatre Management Business in Adana between 1960 and 1975

This study proposes an analysis of the film industry in the Adana region between 1960 and 1975, focusing on film distributors as well as cinema managers. The study firstly aims to identify film distributors and cinema managers who were active in the region at that time through local sources and the activities of film distributors. In addition, organizational forms of entrepreneurships in this sector also examined. In the study, data gathered through primary sources such as archive of Adana Chamber of Commerce, local journals and newspapers conventionally are categorized by coding due to the of research questions. The structure of cinema economics in Adana between 1965 and 1975 has been analysed and commented by a thematic study of data collected during the research. The main findings are as following: There were around 90 film distribution companies, 110 open-air cinemas and movie theatres in Adana. The production, distribution and screening entrepreneurs operated in multi-partnered way. Some entrepreneurs had united under an association and acted in cooperation to protect their commercial interests. The film industry in Adana region was financially strong enough to support the

national film production and economical activities on the field had conducted by complex partnerships between 1960 and 1975.

keywords: *film history of Adana, film industry, film distribution and movie theatre management, regional film business management model*

Résumé

Les activités de distribution de films et de gestion de salles de cinéma à Adana entre 1960 et 1975

Dans le cadre de cette recherche, nous proposons une analyse de l'industrie du cinéma dans la région d'Adana entre 1960 et 1975 en se concentrant sur les distributeurs de films ainsi que sur les gestionnaires de salles de cinéma. Notre étude propose d'abord d'identifier les distributeurs de films et les gestionnaires de salles de cinéma qui étaient actifs dans la région à cette époque-là, par le biais de sources locales. Notre étude se focalise ensuite sur les formes organisationnelles des entrepreneurs du cinéma à travers la description de leurs activités. Au cours de notre recherche, nous avons utilisé des données venant de sources primaires comme les registres de Chambre de Commerce d'Adana, les revues et journaux locaux. Toutes ces données sont classifiées et conceptualisées par le codage conventionnel de l'ensemble des questions de recherche. La structure de l'économie du cinéma à Adana entre 1965 et 1975 est analysée et commentée par une étude thématique de données recueillies pendant la recherche. Selon les résultats principaux de cette étude il y avait environ 90 entreprises de distribution de films, 110 cinémas et cinémas en plein air dans la ville. Les entrepreneurs de production, de distribution et de contrôle opéraient en multi-partenariat. Certains distributeurs de films réunissaient sous une association leur permettant d'agir en coopération pour surveiller leurs intérêts commerciaux. L'industrie du cinéma dans la région d'Adana était financièrement assez forte pour soutenir la production du cinéma nationale et les activités économiques du domaine ont été menées par des partenariats complexes entre 1960 et 1975.

mots-clés : *histoire de cinéma d'Adana, industrie de cinéma, distribution de films et gestion de salles de cinéma, modèle régional de gestion d'entreprise de cinéma*

Öz

Bu araştırmada Adana'nın ve Adana Bölgesinin 1960-1975 yılları arasındaki sinema ekonomisi filmciler ve sinemacılar merkeze alınarak çözümlenmektedir. Bu dönemde şehirde faaliyette bulunan filmciler ve sinemacılar yerel kaynaklardan hareketle tespit edilmekte, faaliyetleri tanımlanarak örgütlenme biçimleri araştırılmaktadır. Özellikle filmcilerin, İstanbul'la ve bölgenin diğer şehirleriyle kurdukları iş ilişkileri bağlamında bölge işletmeciliği tartışılmaktadır. Araştırmada Adana Ticaret Odası'nın kayıtları, yerel süreli yayınlar ve birincil kaynaklardan elde edilen veri, araştırma soruları bağlamında kodlanarak kavramsal kategorilere ayrılmıştır. Bu verinin tematik incelenmesi ve yorumlanmasıyla Adana'nın 1960-1975 yılları arasındaki sinema ekonomisinin yapısı çözümlenmiştir. Çalışmanın temel bulguları şunlardır: Adana'da 90 kadar film işletmesi ve yaklaşık 110 açık hava ve salon sineması bulunmaktadır. Bu işletmelerin yapım, dağıtım ve film gösterimiyle ilgili faaliyetleri çok ortaklı bir biçimde gerçekleştirilmektedir. İşletmeler ticari çıkarlarını korumak için dernekler ve ortaklıklar kurmaktadır. 1960-1975 yılları arasında bölgedeki sinema ekonomisi ulusal film üretimini destekleyecek kadar güçlüdür ve alandaki ekonomik faaliyetler karmaşık ortaklık ilişkileriyle yürütülmektedir.

anahtar kelimeler: Adana sinema tarihi, film endüstrisi, film dağıtımı ve sinema işletmeciliği, bölge işletmeciliği modeli

Giriş: Adana'ya ve Şehrin Sinema Geçmişine Genel Bakış

"(...) Ben karakter ararım, sanat ararım. Yerli filimlerse hiç aldırış etmezler böyle şeye. Zaten yerli filimcilerimiz, bilhassa filimcileri yöneten Anadolu İşletmecileri sanattan nedense bucağın bucağı kaçarlardı. İnanır mısınız, sinemayı icat edenler mezarlarından başlarını kaldırıp da bizim filimlerimizi görseler, sinemayı keşfettiklerine pişman olur, belki de kendilerine lanet ederler, ikinci sefer ölürlerdiler" (Kemal, 1970, s.133).

Lütfi Akad ve ekibi, 1951'de *Arzu ile Kamber*'in (1952) çekimleri için Bağdat'a giderken şoförlerinin rahatsızlanması üzerine Adana'da mola verir. Bu sırada daha önceden tanıdıkları Yasef Bey'le karşılaşır. Yasef Bey, İstanbul'daki işletmelerin filmlerini şehirde dağıtmaktadır. Bununla birlikte şehirde bir *mekân tutmuş* ve bazı yapımevlerinin filmlerini pazarlamaktadır. Akad'a göre (2004, s.125) Yasef Bey, sonradan gelişecek bölge işletmeciliğinin öncülüğünü yapmaktadır bir bakıma. Cemil Filmer de hatıralarında (1984, s.180-183) Adana'yla ilgili dikkat çekici bir anısını aktarır. 1940'ların sonlarına doğru bir gün, İstanbul'da yazıhanesinde çalışmaktayken, Hacı Ömer Sabancı bir grup avukatla beraber kendisini ziyaret eder ve Adana'da yeni yaptırdığı Erciyes Sineması'nı işletmesini ister. Filmer, her ne kadar işlerinin yoğunluğunu öne sürerek teklifi reddetse de epey tehdit içeren ısrarlara dayanamaz ve salonu devralır. Adana Ticaret Odası (ATO) kayıtlarına göre Hacı Ömer Sabancı'nın 5 Nisan 1946'da tescil edilen ticari faaliyetlerinden biri, Erciyes Sineması'nı da bünyesinde barındıran Erciyes Palas Oteli'nin işletmeciliğidir. Filmer'in aktardıkları, 1960'lardan çok önce Adana'da sinema işletmeciliğinin ne kadar cazip bir iş kolu olduğunu gösterir. O güne değin salt ticaretle uğraşan Hacı Ömer Sabancı, hiç aşına olmadığı bu alana mutlaka yatırım yapmak ve yatırımını da Cemil Filmer gibi işinin ehli bir girişimciye emanet etmek istemektedir. ATO kayıtlarına göre, Cahit Gezicioglu'na ait Sabah Film, henüz 1949'da şehirde "filmcilik, film çevirme ve film ithalatı" alanında faaliyet göstermektedir. Daha o yıllarda Adana'da epey yoğun sinemacılık faaliyeti gerçekleşmiş olmalı. Hakan Erkılıç'ın (2003, s.70) aktarımına göre de ilk bölge işletmesi Adana'dır ve 1951'de kurulmuştur. Her ne kadar Akad'ın henüz 1951'de bölge işletmelerinin kurulmadığını çıkarabileceğimiz ifadeleriyle (2014, s.125) çelişse de bu bilgiden yola çıkarak 1950'lerin hemen başında şehirde bölge işletmeciliği modelinin temellerinin atılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Adana'da 1960'tan önce, ATO tarafından tescillenen on işletme -Atlas Film, Cenup Film, Dar Film, Erdini Film, Güler Film, Sabah Film, Sayın Film, Sözen Film, Koçanga Film ve Kurt Film-, ağırlıklı film ithalini, dağıtımını ve bu filmlerin sinema salonlarında pirsantaj ya da sabit fiyat usulüyle işletilmesini ifade eden *filmcilik* işiyle uğraşmaktaydı. Hâlihazırda, 1924 tarihli *Adana Ticaret Rehberi*'nde (Oğuz, 2014, s.97) dahi şehirde iki sinemanın tescilli çalıştığını görmekteyiz.

1960-1975 yılları arasında Adana'da sinemanın son derece devingen ve yoğun bir iş kolu olması elbette ki tesadüfi değildir. Bu yoğunluğun arkasındaki temel neden, şehrin çoğunlukla insan emeğine dayanan ekonomik düzenidir. Adana'nın merkezinde olduğu Çukurova Bölgesi Amerikan İç Savaşı yüzünden

hammadde sıkıntısı çeken Büyük Britanya sanayisine pamuk üretebilecek bölge olarak belirlenir. Pamuk üretimiyle birlikte bölgedeki yerleşim politikası köklü şekilde değişir ve şehirleşme başlar. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusal pamuk üretiminin merkezi konumundaki şehirde, mevcut tarıma dayalı üretim, sanayii ve ticarete yönelik faaliyetler 1940'tan itibaren olağanüstü büyüme gösterir. Şehir, tarımsal üretimin önemini korumasıyla birlikte, Cumhuriyet döneminin ilk anakentlerinden biri olarak hızlı sanayileşme süreci yaşar. 1907'de Aristidi Kosma Simyonoğlu tarafından "Simyonoğlu Fabrikası" adıyla kurulan, daha sonra millileştirilen ve nihayet 1927'de Nuh Naci Yazgan ve ortakları tarafından hazineye satın alınarak faaliyete geçen, bugün yaygın bilinen adıyla Adana Millî Mensucat Fabrikası, sanayinin lokomotifi konumundadır. 1937'de faaliyete geçen Sümerbank'ın pek çok iştiraki de Adana'da yerini alır: Adana Bez Fabrikası, Adana Pamuk Satın Alma ve Çırçır Fabrikaları. Devletin bu girişimlerini özel sektöre bağlı irili ufaklı onlarca çırçır ve iplik atölyesi izler (Özcanlı, 2008, s.157). Sanayileşme, 1948'de Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ilanı, 1950'deyse Demokrat Parti'nin iktidarı devralmasıyla yeniden ivme kazanacaktır. Bu ivmeyle Adana'ya çok sayıda tarım ve tarıma dayalı sanayide kullanılacak araç-gereç girişi olur. 1951'de PAKSOY Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1953'te Güney Sanayii ve Ticaret A.Ş. faaliyete geçer. 1956'da Hacı Ömer Sabancı'nın sahibi olduğu ve sonradan devasa bir holdinge dönüşecek yapının ilk adımlarından BOSSA Ticaret ve Sanayii A.Ş. ve Akdeniz Tekstil Sanayii Fabrikaları kurulur. Bunu Ahmet Sapmaz ve Hacı Ömer Sabancı ortaklığıyla kurulan SASA Suni ve Sentetik Elyaf Sanayi A.Ş. takip eder. Aynı yıllarda şehrin genişlemesine bağlı olarak inşaat malzemesi üreten fabrikalar faaliyete geçer. 1954'te kurulan Çukurova Çimento Sanayi T.A.Ş. ve Çukurova Makine İmalat ve Ticaret A.Ş., alanlarındaki en büyük işletmelerdendir. Bu kadar büyük bir ekonomi doğaldır ki kendi finans sistemini de yaratacaktır. Şehrin büyük sermayedarlarının girişiyle 1948'de Akbank, 1955'te Pamukbank kurulur. Şehir, 1956'da Osmaniye, Gaziantep, İçel ve Konya yollarının birinci sınıf yol durumuna gelmesiyle birlikte geçiş merkezi kimliğine bürünür. Henüz bütünüyle makineleşmemiş tarımsal üretim, özellikle de pamuk üretimi nedeniyle tarım işçisi istihdamına yoğun talep vardır. 1940'tan sonra ekimi yapılan, yüksek verimli ancak çok kısa sürede toplanması gereken akala pamuğu üretimi nedeniyle çok sayıda mevsimlik tarım işçisi Adana'ya yönelir (Hinderink & Kıray, 1970). Diğer yandan, tarımda makineleşmenin başlamasına da koşut biçimde köylerden şehir merkezine yoğun hareket vardır (Yaman, 1981, s.65). Gerek sanayii kolunda gerekse hammaddeyi sağlayan tarım arazilerinde işgücüne talep arttıkça şehrin nüfusu da artar. Ağırlıkla Çukurova Bölgesinden kaynaklanan yoğun göç nedeniyle şehrin nüfusu 1965'te yaklaşık 402.000'i merkezde, 480.000'i köylerde yerleşmiş bulunmak üzere, 902.000 kişiye ulaşır (TÜİK, 1965 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). Üstelik bu dönemde, 1965-1970 yılları arasında şehre göç edenlerin %77,42'si ücretli olarak çalışmaktadır (Yaman, 1981, s.112). Bu, var olan talebin yüksek oranda istihdama dönüştüğünü göstermekle birlikte, şehirdeki devingen nüfusun çay bahçeleri, gazinolar ve özellikle sinemalarda yoğunlaşan toplumsal hayata, öyle veya böyle katılabileceği maddi olanağa sahip olduğunu da göstermektedir.

1960'tan sonra, Adana'da sinemaya talep öylesine büyüktür ki Trakya, Zonguldak ve Eskişehir'i içine alan İstanbul Bölgesinin hemen ardından ikinci pazarı oluşturur (Dorsay ve Ayça, 1973, s.22). Dönemin önde gelen yapımcılarından Hürrem Erman, gelirin büyük kısmının İstanbul ve Adana Bölgesinden elde edildiğini, bunu İzmir, Samsun ve Ankara'nın takip ettiğini dile getirmektedir (Erman'dan aktaran Dorsay, Coş ve Ayça, 1973, s.33). Aynı anda 100'ün üzerinde kapalı salon ve yazlık sinemanın faaliyet gösterdiği (Coş, 1969, s. 23); 1973'te 70mm projeksiyon makinesine sahip bir işletmenin bulunduğu ve *Feza Efsanesi 2001*'le (Stanley Kubrick, 1968) ilk gösterimin yapıldığı (Anonim, 1973a, s.3)¹, ama aynı zamanda *sinema çerçilerinin* (Şahin, 1974 ve 1977) katır sırtına yükledikleri 16mm'lik projeksiyon makineleriyle yayla köylerinde film sattıkları (Şahin, 1974, s.50) bir ortam söz konusudur. Film yapımı, ithali, dağıtımı ve bunlarla bağlantılı alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin *Adana Filmciler Derneği*'nde, sinema sahiplerinin veya işletmecilerinin *Adana Sinemacılar Derneği*'nde, seyircilerinse Sinematek Derneği ve Türk Film Arşivi'yle işbirliği yapan sinema kulüplerinde örgütlendiği (Anonim, 1973b, s.32) dönemdir bu. Üstelik bu yapı salt tüketim etkinlikleriyle kurulmuş değildir. Ulusal alanda tanınan Orhan Kemal ve Osman Şahin gibi senaristler; Yılmaz Güney, Ali Habip Özgentürk, Yılmaz Duru ve diğer yönetmenler; Arif ve Abdurrahman Keskiner kardeşler veya İrfan Atasoy gibi yapımcılar ve salon işletmecileriyle, *Umut* (Yılmaz Güney ve Şerif Gören, 1970), *Endişe* (Yılmaz Güney ve Şerif Gören, 1974) veya *Zikkımın Kökü* (Memduh Ün, 1993) gibi filmler de bu yapının parçasıdır. Ne var ki 1970'lerden itibaren ama özellikle 1975'ten sonra tüm ülkede olduğu gibi, Adana'da da sinema sektörü bunalıma girecek bu yapı dönüşecektir. Tüm yapıyı ayakta tutan seyircinin açık hava ve salon sinemalarından çekilmesiyle birlikte önce sinemacılar alanda tutunamayarak dönüşecek ve sinema salonları kapanacaktır. Pazarın küçülmesi ve talebin azalmasının ardından bu kez filmciler farklı iş kollarına yönelecekler ve özellikle 1960-1975 yılları arasında Yeşilçam'ın itici gücü olarak öne çıkan, film yapım bütçelerini ön ödemelerle destekleyen bölge işletmeciliği modeli artık uygulanamayacaktır.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada ATO kayıtları, yerel süreli yayınlar ve 1960-1975 yılları arasında Adana sinema alanında çalışmış kişilerle yapılan görüşmeler ve alan ziyaretleri gibi birincil kaynaklardan hareketle, 1960-1975 yıllarıyla sınırlandırılmış dönemde Adana'nın sinema alanı, iki önemli ögesi yani "perakende film alım satımı, film işletmeciliği, film komisyonculuğu, filmcilik ve film ticareti" gibi faaliyetleri gerçekleştiren *filmciler* ve "sinema işletmeciliği ve/veya sinemacılık" faaliyetlerini gerçekleştiren *sinemacılar* merkeze alınarak değerlendirilmektedir. Bugüne değin, anaakım sinema çalışmalarında sıklıkla karşılaştığımız gibi, belli başlı yönetmenler, akımlar veya filmler merkeze alınarak gerçekleştirilen ulusal sinema tarihinin yazımı, kendini mekân bağlamında çoğunlukla İstanbul'la sınırlamaktadır. Oysa

¹ Aynı kaynağa göre, o dönemde Türkiye'de sadece dört sinemada bu projeksiyon makinesi vardır.

güncel ve göreceli olarak az sayıda çalışmada tanıklık ettiğimiz gibi, bu bölgenin dışında da çok canlı bir sinema ortamı bulunmaktadır. Bu bağlamda, Adana ve Adana Bölgesinin sinema alanının henüz gerçekleştirilmemiş tarih yazımına başlama niyeti de taşıyan çalışmada şu temel sorulara yanıt aranmaktadır: (1) Henüz alanyazında yer almadığı için, 1960-1975 yılları arasında şehirde faaliyette bulunan filmciler ve sinemacılar yerel kaynaklardan hareketle tespit edilebilir mi? Buradan yola çıkılarak şehrin sinema alanının büyüklüğü saptanabilir mi? (2) Şehrin sinema alanının temel öğeleri olarak filmcilerin ve sinemacıların faaliyetleri ne şekilde tanımlanabilir? (3) Her iki grupta yer alan girişimcilerin, faaliyetlerini örgütlemek -örneğin alanın ekonomik yapısını düzenlemek veya ekonomik çıkarlarını korumak- için yöntemleri nelerdir? (4) Özellikle filmcilerin, İstanbul'la ve bölgenin diğer şehirleriyle kurdukları ticari ilişki nedir ve bu ilişki nasıl örgütlenmektedir? (Dolayısıyla bu çalışma, bir dönemin niteleyeni olmasına karşın hâlâ büyük bir bilinmeyen olan bölge işletmeciliği modelini, Adana Bölgesi örneğiyle biraz olsun aydınlatma amacını da taşımaktadır). (5) Adana Bölgesinde, iş olarak sinema, ulusal ve/veya yerel ölçekte, tarihsel ve toplumsal gelişmelerle nasıl bir etkileşim halindedir?

Çalışma, yukarıda zikredilen araştırma sorularının yanıtını 1960-1975 yıllarıyla sınırlandırılmış dönemde aramaktadır. Sınırlandırmanın 1960'la başlamasının nedeni, ulusal ve yerel ölçekte gerek film üretimi gerekse tüketimine dair ilginin bu yıllarda yükselişe geçmesidir. Adana içinse bu tarih, yine yukarıda irdelendiği gibi, şehirdeki ekonomik etkinliklerin ve insan deviniminin yoğunlaştığı dönemin başlangıcına işaret etmektedir. Dönemin 1975'le sınırlandırılmasının nedeniyse şudur: Şehrin sinema alanının yeniden dönüşümü, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, 1970'lerin ortalarında gerçekleşir. Nedenleri aşağıda tartışılmakla birlikte, 1975'in çalışma kapsamını belirlemesi bakımından şu olaylar ve olgular özellikle önemlidir: (1) Farklı kaynaklarda "Çukurova Televizyonu" olarak da zikredilen, TRT'nin bölgesel yayını Adana-İçel TV, 27 Ocak 1974'te faaliyete geçer. (2) Şehrin toplumsal hayatını etkileyen olaylardan Kıbrıs Barış Harekâtı, 20 Temmuz 1974'te gerçekleşir. (3) 13 Eylül 1974'te Yılmaz Güney, *Endişe* filminin çekimleri için bulunduğu Yumurtalık'ta Hâkim Sefa Mutlu'yu öldürür ki bu da şehrin toplumsal hayatını etkileyen bir diğer olaydır. (4) 1975'te yaşanan Türk lirasındaki değer kaybı ve pahalılık, şehrin ekonomik hayatını alt-üst edecektir. (5) İlk kez 15-22 Mayıs 1969 tarihleri arasında gerçekleştirilen Altın Koza Film Şenliği, 1973'te beşinci kez gerçekleştirilmesinin ardından, ekonomik nedenlerle 1992'ye değin ertelenir. (6) 1975 aynı zamanda, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, sinema salonlarının kapanmaya başladığı ve ayakta kalanlarınsa film gösterim politikalarında köklü değişikliğe gittikleri -örneğin erotik filmlere yöneldikleri- dönemin başlangıcıdır Adana için.

Çalışmada değerlendirilen verinin önemli kısmı ATO üye kayıtlarının taranmasıyla elde edilmiştir. Çalışma kapsamında, ATO'nun <http://www.adana-to.org.tr/ato/TR/> çevrimiçi adresinde bulunan ve <http://www.adana-to.org.tr/ato/TR/uyebilgileri/UnvanaGoreArama.aspx> linkinde yer alan "Üye Bilgileri

/ Unvana Göre Arama” sekmesinden “film, filmcilik, sinema, sinemacılık” anahtar kelimelerini içeren üye kayıtlarına erişilmiştir. ATO çevrimiçi arşivinden anahtar kelimelere göre yapılan dökümlerde yer alan her bir işletmenin detaylı bilgisineyse “Üye Bilgi Göster” sekmesinden ulaşılmıştır. Bu sekmeyle dökümü yapılan tüm işletmelerin unvanına, ticarî sicil numaralarına, halen faaliyette olup olmadıklarına, tescil edilme ve tescilden düşüş tarihlerine, tescil adreslerine ve iletişim bilgilerine, faaliyet alanlarına ve faaliyet kodu bilgilerine ulaşmak mümkün olmaktadır. Çalışma kapsamında arşiv taranırken yukarıdaki anahtar kelimelerden yola çıkılmakla birlikte, arşiv kaydı bulunan filmci ve sinemacı işletmelerin üye bilgileri arasındaki faaliyet alanlarında yer alan “film komisyonculuğu” ve “film ticareti” gibi yeni anahtar kelimelerden de yararlanılmıştır. 2017 yılının Kasım ayından 2018 yılının Nisan ayına kadar yapılan arşiv taraması sonucunda kaydına ulaşılan işletmelerin dökümü yapılarak tablolaştırılmıştır. Bu bağlamda, esasen 1960-1975 yılları arasındaki döneme odaklanılmasına karşın, ATO kayıtları taranırken 1940-1980 arası esas alınmıştır. Bunun iki nedeni vardır: (1) Adana’nın sinema endüstrisi tarihinin 1960’tan öncesini de tespit edebilmek. (2) 1960’ların ortalarında şehirde filmcilik faaliyetlerinde bulunan bazı şirketlerin uzun süre kayıt dışı kalması ve kimi zaman 1970’lerin sonuna kadar bu şekilde çalışarak ancak o dönemde ATO tescillerini yaptırması.

ATO üye kayıtlarıyla birlikte yerel süreli yayınlar da çalışma için temel veri kaynaklarından olmuştur. Çalışmada alanyazından faydalanılmış olmakla birlikte, özgün veriye ulaşmak için üç temel kaynağa başvurulmuştur: (1) 25 Aralık 1918’de yayın hayatına başlayan ve o günden bu yana aralıksız yayımlanan *Yeni Adana* gazetesinin arşivinden, özellikle 1974 ve 1975 yıllarının değerlendirilmesi için yararlanılmıştır. Arşiv taraması için bu iki yılın seçilmesinin nedeniyse, özellikle seyircinin açık hava ve salon sinemalarından çekilmesinin toplumsal nedenlerinin yerel basındaki yansımalarının saptanmak istenmesidir. (2) Adana Filmciler Derneği’nin 1 Ekim 1964’te ilk sayısı yayımlanan *Güney Film Postası* adlı gazetesinin günümüze kalan 16 sayısı² bu çalışma kapsamında taranmış ve araştırma soruları bağlamında kodlanarak kavramsal kategorilere ayrılmış ve incelenmiştir. Kodlamadan kasıt “araştırma boyunca toplanan doğrudan [tanımlayıcı] ve dolaylı bilgilerin anlamlandırılabilmesi için etiketlenmesidir” (Miles ve Huberman, 1994, s.56). (3) ATO tescili bulunmayan sinema işletmelerini saptayabilmek için, Adana sinemalarında ve sinemaların yoğunlaştığı alanlardaki çay bahçelerinde çalışan ve/veya bu yerleri işleten kişilerle derinlemesine görüşmeler ve alan ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. 1965-1985 tarihleri arasında, açık hava ve salon sinemalarının yoğunlaştığı mekânlardan olan Kuruköprü semti, Debboy Caddesi ve Saydam Caddesi’nde yer alan sinemalarda makinistlik yapan ve halen özel sinema müzesi olarak faaliyet gösteren *Sinema Ev’i*’nin kurucusu olan Sabri Şenevi (4 ve 28 Nisan 2018); 1967’den bu güne Adana’da açık hava

2 İlk sayısı 1 Ekim 1964’te yayımlanan, pek düzenli olmasa da aylık yayımlanmaya çalışılan Güney Film Postası’ndan günümüze, sonuncusu 1 Ağustos 1967’de yayımlanan 16 nüsha erişmiş durumdadır. Bu nüshalara özel koleksiyonlar dışında, *Milli Kütüphane*’den (Yer Numarası: 1965 SC 71) veya *Sinematek* (<http://sinematek.tv>) veri tabanından ulaşmak mümkün.

sinemalarının yoğunlaştığı mekânlardan olan Kıyıboyu ve Sular semtinde çay bahçesi ve kahvehane işletmeciliği yapan Ahmet Oğan (26, 30 ve 31 Mart 2018) ve 1965-1992 yılları arasında yine Sular semtindeki sinemalarda gişe müdürlüğü, sinema müdürlüğü ve/veya sinema işletmeciliği yapan Mustafa Yaşar'la (13 Nisan 2018) derinlemesine görüşmeler ve alan ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Alan ziyaretleriyle, açık hava ve salon sinemalarının -eğer varsa bu sinemalardan geriye kalanların- yerinde görülerek dökümünün yapılması amaçlanmıştır. Bu biçimde elde edilen bilgiden ve ATO kayıtları ağırlıklı olmak üzere, kodlara göre düzenlenen belgelerden elde edilen veriden yararlanılarak filmcilik ve/veya sinemacılık alanında faaliyet gösteren işletmelerin -bu çalışmayla ulaşılabilenlerinin- dökümü yapılmış ve tabloluşturulmuştur. Araştırmada elde edilen verinin sistematik şekilde değerlendirilmesi ve yorumlanmasıyla Adana'nın sinema alanının yapısı filmciler ve sinemacılar merkeze alınarak serimlenmeye çalışılmıştır.

1960-1975 Döneminin Bilinmeyen İmleyeni Olarak Bölge İşletmeciliği Modeli ve Adana'da Filmcilik İşi

– [...] Şimdi çevirdiği bu iki filimin pürsantaj memurluğunu verecek bana!

– Ne demek o?

– Pürsantaj memurluğu mu? Şey... Filimleri yanıma alıp Anadolu'yu şehir şehir, kasaba kasaba dolaşıp filimleri sinemalarda oynatmak, sonra da mangırları toplayıp patrona kuşun kanadıyla yollamak. Benim yol param, kayıntım, otel masrafım falan patrona, ayrıca yirmi, yirmi beş sağlam her gün. Laf aramızda, Anadolu sinemacılarından tırtıklayacağım da caba. Nasıl? Kıyak iş değil mi? (Kemal, 1970, s.296).

Bölge işletmeciliği modeli sıklıkla, anaakım ulusal sinema tarihi yazımında 27 Mayıs 1960'la başlatılan ve genellikle 1975'te TRT'nin ülke genelinde yayına geçmesiyle sonlandırılan dönemin temel imleyenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Ancak model hakkında bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. Erman Şener (1970, s.135) Türkiye'nin, merkezinde altı şehrin bulunduğu -Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun ve Zonguldak- film işletme bölgelerine ayrıldığını aktarır. İstanbul'da örgütlenen yapımcılar iki yaygın modelle filmlerini bu bölgelere satmaktadır: (1) Filmin, hasılatın belediye rüsumunun ve bazen de reklam masraflarının çıkarılması sonrasında kalan gelirden alınan belli komisyon karşılığında işletmeye verilerek -ortaklık usulü- satılması. (2) Filmin gösterim hakkının sabit (*fix*) fiyat karşılığında tamamen devredilmesi. Yapımcıların bölge işletmecileri aracılığıyla ve hasılatın komisyon alarak filmlerini işletmeye vermeleri, bugün yaygın bilinen adıyla *pürsantaj* modelidir. Yapımcının komisyonunun ne kadar olacağıysa filmin niteliğine ve tarafların pazarlık gücüne göre %25 ile %50 arasındaki oranlarda değişmektedir. Pürsantajın, henüz bölge işletmeciliği modeli oluşmadan önce, filmlerin ülkedeki her şehre bizatihi İstanbul'daki yapımcı tarafından sabit fiyatla satıldığı dönemde, ilk kez Hürrem Erman tarafından uygulandığını biliyoruz. Erman, *Damga'nın* (Seyfi Havaeri ve Lütfi Akad, 1948) Anadolu'da pürsantaj modeliyle

işletmeye verilen ilk film olduğunu ifade etmektedir (Erman'dan aktaran Dorsay, Coş ve Ayça, 1973, s.23). Model başarılı olur ve *Vurun Kahpeye*'nin (Lütfi Akad, 1949) satışında daha geniş alanda uygulanır. Erman'a göre bu başarıda salon sahiplerinin pirsantaj modeline henüz aşına olmamasının da payı vardır (Erman'dan aktaran Dorsay, Coş ve Ayça, 1973, s.24 ve Kırac, 2017, ss.43-46). Ulusal sinema üretiminin son derece sınırlı, seyir deneyimininse henüz kiteselleşmediği dönemde, göreceli olarak az sayıdaki salona filmleri pirsantaj modeliyle işletmeye vermenin yapımçı ve dağıtımçı için avantajlı olduğu söylenebilir. Pirsantaj modeli, özellikle filmlerin gösterime girdikleri ilk haftalarda -hasılatın büyük bölümü ilk hafta elde edilmekteydi- ve büyük şehirlerin merkezlerindeki sinemalarda uygulanmakta ve ilk haftanın ardından sabit fiyata dönülmekteydi. Filmin gösterim hakkının sabit fiyatla satılmasıysa bölge işletmeciliği modelinin yaygınlaşmasından önce, genellikle film hasılatı bakımından pek kestirilemeyen küçük şehirlerde tercih edilmekteydi. Filmin gösterim hakkı üç günlük veya bir haftalık süreyle devredilirdi (Gökmen, 1973, s.59).

Bir filmi pirsantaj modeliyle işletmeye vermek, seyir deneyiminin yaygınlaştığı, hatta kiteselleştiği dönemde önemli riskler içermektedir. Öncelikle yapımçı için filmin gösterildiği şehirde iş yapıp yapmadığı, eğer iş yapıyorsa kendisine beyan edilen gelirin gerçekten elde edilip edilmediği belirsizlik içermekteydi. Film gösterimlerinin pirsantaj memurlarıyla denetlenmesi ve hasılatın yapımçı tarafından kayıt altına alınması bu riskleri önemli ölçüde azaltmaktaydı, ancak, salon sayısının 3.000'leri aştığı dönemde (Coş, 1969, s.19-26) tam bir denetim pek de mümkün değildi. Çok daha önceleri, henüz 1950'de Anadolu'da 100'ün üzerinde sinemaya film veren ve aralarında Adana ve Mersin'in de olduğu şehirlerde 33 salonu bizatihi işleten Filmer (1984, s.186) gibi deneyimli işletmeciler dahi, sinemalarının başında bulunan kişilerin işletmeyi "kendi çıkarları için kullanmalarından" ve "kendi hesaplarına iş çevirmeye başladıklarından" yakınmakta ve salonlarını devretmektedir (Filmer, 1984, s.202). Tüm bu nedenlerden dolayı yapımçı, filmini pirsantaj modeliyle işletmeyerek veya bölgelere işletme hakkını vermeyerek daha kesin bir yol izlemekte ve filmini bölge işletmecilerine satmaktadır (Şener, 1970, s.135). Filmin bundan sonraki hakları artık bölge işletmecilerine aittir ve faaliyet gösterdiği bölgede işletmecisi o olur.

Erkılıç'ın (2003, s.70) 1950'lerde pirsantaj memuru olarak çalışan Turan Tung'dan aktardığına göre, ilk bölge işletmesi olan Adana Bölgesi 1951'de kurulmuştur. Adana'yı Samsun ve Ankara Bölgeleri izlemiş, daha sonra İzmir ve Zonguldak Bölgeleri kurulmuştur. 1960'larda artık tamamen olgunlaşmış film dağıtım ve işletim sistemi haline gelen bölge işletmeciliği modeli şu şekilde uygulanmaktadır: (1) Eğer yapımçı filmin tüm maliyetini karşılayamayacak durumdaysa -ki genellikle karşılayacak durumda değildir-, bütçeyi denkleştirmek için filmin bölge işletme haklarını asgarisi ve azamîsi hemen hemen belli nakdî değerlerdeki bonolar karşılığında satar veya kiralar (Gökmen, 1973, s.51). (2) İşletmecinin yapımçıya verdiği bononun değeri, daha önce yapılan anlaşmalardan

yola çıkarak belirlenmekte ve muhtemel kârın paylaşımına dair sözleşme yapılmaktadır (Abisel, 2005, s.107). (3) Bölge işletmecisi filmin tamamlanmasının ardından yapımcıdan gelen kopyaları bölgesindeki sinemalara gösterim için devreder. Bu devir iki biçimde olur: Yine belli komisyon karşılığında -genellikle %25 komisyonla çalışılan pürsantaj modeliyle- veya gösterim hakkını belli gösterim sayısı veya gün karşılığında sinema işletmecisine sabit fiyatla satarak. (4) Bölge işletmecileri filmin gösterimi sırasında, verdiği bonoları amorti edinceye kadar herhangi bir ek ödeme yapmaz. Ancak komisyon payı karşılığı elde edilen gelir, verilen avans miktarını aştıktan sonra, yeniden hesaplanmaya başlanan hasılatın komisyon payı dışındaki kalanı yapımcıya ödenir (Gökmen, 1973, s.51). (5) Henüz yapımı gerçekleştirilmemiş filmin gösterim hakkını kiralamanın veya satın almanın karşılığında, bölge işletmecilerinin başka talepleri de olmaktadır. Bunların başında, bölge işletmecilerinin yatırım yaptıkları filmin içeriğine müdahalesi gelir. Ulusal ölçekte, tektipleşmiş sinema beğenisinden söz etmek mümkün değil elbette. Bahsi geçen dönemde Ankara ve Adana Bölgesi seyircisinin avantür filmleri talep ettiğini; Samsun ve yine Adana Bölgesindeyse dini filmlerin iş yaptığını söyleyebiliriz (Erman'dan aktaran Dorsay, Coş ve Ayça, 1973, s.33). Bu nedenle, kendi bölgelerindeki seyirci taleplerini yakından takip eden bölge işletmecilerinin filmin içeriğine, konusuna veya başrol oyuncusunun kim olacağına dair talepleri meşruiyet kazanmaktadır³.

3 Kimi zaman 1970'le sonlandırılmakla birlikte, 1960-1975 yılları arasındaki dönem, yaygın biçimde bölge işletmeciliğinin egemenliğinde geçen dönem olarak nitelendirilmekte, bu model Yeşilçam'ın en önemli gelir kaynağını oluşturmakta ama aynı zamanda nicelik açısından sinemamızın en üretken olduğu dönemin tüm günahını da yüklenmektedir. Mahmut Tali Öngören (1979, s.76) şöyle tanımlar bölge işletmecisini: "Türk film yapımcısının, maddi olanaklarının olmaması, yurdumuzun her bölgesinde 'İşletmeci' denilen komisyoncuyla doğurmuştur. Yapımcıya -tarlanın ürünü için önceden avans veren kabızmallar gibi- filme başlamadan önce avans veren bu işletmeci grubu, filme fiyat biçer ve bu fiyatı ödeyerek, kendisine ayrılmış vilayetler grubunun kaza ve köylerinde, film lime lime olana kadar oynatır." Alanyazının etkin çalışmalarından birini gerçekleştiren Erklilç (2003, s.91), bu dönemi "Yeşilçam'ın altın çağı" olarak nitelendirir ve tipik üretim tarzının bölge işletmeciliği olduğunu ifade eder. Nilgün Abisel'se (1978 ve 2005), 1960'tan itibaren Türk sinemasının "işletmeci egemenliği" altına girdiğini belirtmektedir. Abisel'e göre bölge işletmecileri, seyirci özelliklerinin ne olduğuna karar veren, salonlarla iç içe olduklarından seyircinin ilgisi hakkında bilgi sahibi olan ama ne var ki yalnızca kârı gözettiklerinden, yapımcılar kadar bile sanatsal endişe taşımayan kişilerdir. Film yapımı doğrudan bölge işletmecilerinin verdiği avansla gerçekleştiğinden, "büyük veya küçük tüm yapım şirketleri, sanatçılar ve çalışanları, şu veya bu ölçüde işletmecilerin isteklerine bağımlı" olmuştur (Abisel, 2005, s.105-106). Konuyla ilgili oldukça sınırlı bilgi veren Nijat Özön'e (1985, s.63) göre de yapım maliyetlerinin giderek arttığı dönemde "dağıtımcılar", filmin yatırımının önemli kaynaklarından ve filmlerin çevriminde giderek ağırlıklarını duyurmaktadırlar. Alim Şerif Onaran'ın da benzer yaklaşımı söz konusudur. Kredi açarak veya senet vererek yapımcıyı destekleyen bölge işletmecileri, üretim koşullarının düzenlenmesinde söz sahibi olmak istemektedir: "[B]unların, yapımcıya filmin adından konusuna, hatta taşıyacağı öğelere kadar fikirler empoze ettikleri gibi; filmde oynayacak oyuncularını da tayin etmeye kalkıştıkları görülmektedir" (Onaran, 1994, s.98-99) "Bölge işletmecisi, Türk film yapımcılarına gözü kapalı para dağıtan bir para babası, yapımcı da böyle işletmeciler için altın yumurtlayan tavuktur" (Okan, 1968, s.17). Göreceli olarak yakın zamanda gerçekleştirilen çalışmaların da -muhtemelen konuyla ilgili son derece sınırlı alanyazının olmasından ötürü- bölge işletmeciliğiyle ilgili sınırlı bilgi vererek, modeli benzer biçimde nitelediğini görmekteyiz. Serpil Kirel (2005, s.298) ve ondan aktardığı biçimiyle Şükran Kuyucak Esen'e (2010, s.76) göre yapımcılar filmlere kendi paralarını yatıramadıkları için, çaresiz şekilde bölge işletmelerine

Şener (1970) ve Gökmen'in (1973) öncülük ettiği, Abisel (1978) ve Erkılıç'ın (2003) etkin çalışmaları gerçekleştirdiği alanyazının bir bakıma artık tekrara düştüğünü ve benzer bilinmeyenleri merkezine alarak bir dönemi ve modeli nitelendirdiğini söylemek mümkün. Anaakım sinema tarih yazımının yaygın sorunlarına⁴ denk bir durum aslında bu. Üstelik bu çalışmalar alanyazında etkin de olsalar, bölge işletmeciliği modelinin kavranmasını güçleştirecek ölçüde sınırlı bilgi içermektedir. Örneğin Erkılıç (2003, s.94) ve Tunç'un (2006, s.45) çalışmalarında, Adana Bölgesi işletmecileri olarak sadece 7 film işletmesinin adı -Şahinler Film, Özdoğan Film, İrfan Film, Sabah Film, Atlas Film, Kurt Film ve Koçanga Film- zikredilmektedir. Erkılıç, Recep Ünal'la birlikte gerçekleştirdiği, 2018'de yayımlanan çalışmasında (Erkılıç ve Ünal, 2018) işletme sayısını 36 olarak güncellemiştir ancak Adana Filmciler Derneği'nin yayını *Güney Film Postası*'na dayanan bu veri sadece dernek üyesi işletmelerin sayısını -ki o da yayının atıfta bulunulan nüshasında yer aldığı kadarıyla- göstermektedir. Oysa bugün, özellikle ATO kayıtlarından yola çıkarak, 1960'larda Adana'da yaklaşık 70 işletmenin *filmcilik* alanında resmi olarak faaliyet gösterdiğini ve Diyarbakır, Konya veya Kayseri gibi, bölgenin büyük şehirlerinden yaklaşık 20 işletmenin de şehirde şube açarak *filmcilik* işlerini yürüttüğünü bilmekteyiz. Şehirde, en erkeni 1949'da, en geçiyse 1979'da tescillenen 51 işletme çalışmaktadır (EK1). Şehirde faaliyet gösteren ancak ATO kaydı bulunmayan işletmelereyse filmcilerin en önemli örgütlenmesi olan Adana Filmciler Derneği'nden ve bu derneğin yayını *Güney Film Postası*'ndan ulaşmak mümkün. *Güney Film Postası*'nın 1. (1 Ekim 1964, s.3) ve 26. sayılarında (1 Kasım 1966, s.3) Adana Filmciler Derneği'ne üye asli ve tali işletmelerin listesi yer almaktadır. Üye listelerinde yer alan işletmelerden bazıları ATO'ya kayıtlıken, bir kısmının da kaydı bulunmamaktadır (EK2). ATO kaydı bulunmayan ama çoğunluğu Adana Filmciler Derneği'ne üye 18 işletmeden 7'si -Erman Film, Kemal Film, Er Film, Fitaş Filmcilik T.A.Ş., Lâle Film A.Ş., Pesen Film ve Süper Film- farklı şehirlerde -İstanbul, Diyarbakır ve Mersin- merkezi bulunan şube işletmelerdir⁵. 11 işletmeyse ATO tescilini hiç yaptırmamıştır. Adana'da doğrudan şubesi bulunmayan Diyarbakır, Kayseri ve Konya merkezli 17 tali işletme de Adana Filmciler Derneği'ne üye olarak şehirde faaliyet göstermektedir (EK3). Bu listeleri göz önünde bulundurduğumuzda, bahsi geçen dönemde şehirde en az 86 işletmenin filmcilik alanında faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak, kuvvetle muhtemeldir ki ne ATO kaydını yaptıran ne de Adana Filmciler Derneği'ne üye olan işletmeler ve/veya bireysel girişimciler de aynı dönemde şehirde bulunmaktadır. Böylesine devingen bir ekonomi, kayıt dışı alana da kaymış olmalı⁶.

ve yıldızlara bağlıdır. "Çünkü sevilen bir yıldızın filmi iyi iş yapmaktadır. Yani dönemin üretim ortamında kısırdöngü ve kaos her alanda egemendir". Zeynep Çetin Erus (2007) veya farklı bir alandan sinemaya bakan R. Arzu Kalemci ve Şükrü Özen'in (2011) çalışmaları da bölge işletmeciliği modelini benzer biçimde nitelendirmektedir.

- 4 Bakınız Kayalı (1996) ve Özen (2009a ve 2009b).
- 5 Buna karşın Aleksandros ve Filotos Çangopoulos'un sahibi olduğu İstanbul merkezli Koçanga Film'in, Kosta Sisilidis'in müdürlüğünü yaptığı şubesi ATO tarafından tescil edilmiştir.
- 6 Örneğin, 1965'ten sonra şehirde faaliyet gösteren Pesen Film ya da Ünal, Asri ve Yıldız sinemalarının işletmecisi Baha Ünalın'ın 1967'de işletmeye açtığı Kutlu Film ne Adana Filmciler

ATO kayıtlarına göre *filmcilik* alanında faaliyet gösteren işletmeler şu etkinliklerle tanımlanmaktadır: *Perakende film alım satımı, film işletmeciliği, film komisyonculuğu, filmcilik ve sinemacılık ve/veya film ve sinemacılık ticareti*. Bu işletmeler, Adana, Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Kayseri, Konya, Malatya, Mardin, Mersin, Muş, Niğde, Siirt, Tunceli, Urfa ve Van şehirlerinden oluşan Adana Bölgesinde (Gökmen, 1973, s.58) faaliyette bulunmaktadır. 20 şehirden oluşan bölgede 271'i salon, 291'iye açık hava/yazlık olmak üzere 562 sinema bulunmaktadır. Bu sinemaların kapasitesi 350.580 koltuk ve sandalyedir (Tablo1). Adana'da yerleşik bulunan filmci, çoğu zaman İstanbul'dan aldığı yapımları, şehirde ve bölgede işletmeye vermektedir. Böylesine büyük pazarda, bunu tek başına gerçekleştirmesi olağanüstü örgütlenme becerisi gerektirmektedir. Dolayısıyla, İstanbul'dan film getiren komisyoncular, bu filmlerin bölgedeki diğer şehirlere dağıtımını yine filmciler aracılığıyla yapmaktadır. *Güney Film Postası*'nda (1 Kasım 1966, s.1) yer alan bir ilan, bir filmcinin İstanbul'daki işletmeyle ilişkisini ve Adana Bölgesindeki faaliyetlerini çok iyi örneklemektedir. İlanı göre Tokay Film, İstanbul merkezli Ekran Film adına bölge işletmesini yürütmektedir. Adana merkezli şirketin Diyarbakır işletme ortağı Yeni Ankara Film, Kayseri işletme ortağıysa Başak Film'dir. Bir filmci, İstanbul'dan aldığı filmi Adana dışına çoğu zaman bizatihi kendisi dağıtmamakta, bunu o şehirde yerleşik bulunan bir başka filmci aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Film, Adana'da pirsantaj modeliyle işletilir veya sabit fiyattan satılırken, denetim güçlüklerinden dolayı diğer şehirlere çoğunlukla sabit fiyattan verilmektedir. *Güney Film Postası*'nın ilk sayısında (1 Ekim 1964, s.2) yer alan bir tebrik haberi filmcilerin işletme becerisini sergiler niteliktedir: "Bölgemiz işletmecilerinden Kaya Film'in sahibi Bay Kerim Kaya, bu yaz sezonu içinde sahibi bulunduğu İkisi de Cesurdu isimli filminin sadece iki kopyasıyla birbirinden uzak tam yedi sinemada birden bir hafta süreyle hiç aksatmadan geçmiştir. Kendisini tebrik ederiz." İstanbul'dan gelen az sayıda kopya, azami sinemada işletmeye verilmekte ve filmciye bağlı olarak çalışan kuryeler bu filmleri bir gösterimden diğerine olağanüstü biçimde yetiştirmektedir.

Güney Film Postası'nın yayınlarından yola çıkarak, filmcilerin kendi şehirlerindeki hatta bölgelerindeki sinema seyircisini yakından tanıdıklarını, seyir alışkanlıklarını takip ettiklerini söylemek mümkün. Bir filmci, *Sinemacılık San'atı* (*Güney Film Postası*, 1 Mart 1965, s.1-2) başlıklı anonim yazıda seyirciyi sinemacılardan iyi tanıdıklarını şu şekilde dile getirmektedir: "Kazalarımızın bir sinemacısı bana gelerek, benden salon filmi istedi. Baktım istediği film o yerin filmi değil. Çünkü sinemacıyı iyi tanıyım, oranın münevverlerine hizmet gayesiyle değil tamamen gişeyi ilzam eden film ister. Bunu bildiğim için durumu anlattım ve avantür film teklif ettim. İsrar etti ve aldı. 15 gün sonra geldiğinde 'Beni mahvettiniz,' diye söylenip duruyordu. Yıllardan beri sinemacılık yaptığı bu yerin zevklerini ve mesleki sahadaki iş durumunu kavrayamamış olması ona bu cezayı vermiştir." Adana merkezli Göksu Film'in işletmecisi Nejat Çelik de 1967-1968

sezonu için işletmeye aldığı filmleri müşterilerine şöyle duyurmaktadır: “Avrupa’nın film merkezlerine yaptığımız ziyaretlerde aşağıdaki film listesini yüzlerce film içerisinden bilhassa Adana Bölgesinin bünyesine uygun olarak seçtik” (*Güney Film Postası*, 1 Temmuz 1967, s.3). Bu bağlamda, kendi paylarına meşru gerekçelere dayanarak, filmcilerin salt gişe başarısını gözettiklerini söylemek mümkün. Ancak, nihayetinde sinema bir sanat biçimi olmakla beraber, kitlesel tüketime açık metadır da. 1960-1975 yılları arasında Adana’da faaliyet gösteren filmciler, her yıl için yaklaşık yarısı “dublaj” ve yarısı da “yerli” olmak üzere 400 kadar filmi şehirde ve bölgede işletmeye vermektedir. Filmciler ekonomik büyüklüklerine göre 10-40 kadar yapımı pazarlamaktadır. Filmci İhsan Turhan, *Güney Film Postası*’nın 29. sayısında yayımlanan (1 Nisan 1967, s.1) yazısında filmlerin kendilerine maliyetini ve filmden elde ettikleri kârı şöyle açıklamaktadır: “Şu an kaliteli film almaya kalksanız 65 veya 70.000 liraya zor alınır. Normal filmlerse 40 veya 50.000 liradan aşağı olmamak üzere satın veya garantili işletmeye alınır. Alınan bu filmlerin bize maliyetleriyse, komisyon, masraf ve emeğimizi ilâve edersek 50.000 liralık film gelimi 65.000 lirayı [bulur], 70.000 liralık film ise 90.000 liraya bize mâl olur.”

Adana Filmciler Derneği’nin temel işlevi bu büyük ve devingen pazardaki işleyişi düzenlemektir. 31 Ağustos 1964’te yayımlanan tamime göre dernek, işletmeye verilen filmlerin alacaklarına ve sinemaların borçlarına dair çözüm merciidir. Şehirdeki pek çok salon ve yazlık sinema, sezondan sezona işletmeye verilmekte, kötü geçen dönemin ardındansa el değiştirmektedir. Adana Filmciler Derneği sinemaların borçlarının, sahiplik, kiracılık veya ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Filmciler sahipler, kiracılar veya ortaklarla yapılan sözleşmelerin karşılanması için sinema gelirinin güvence olmasını istemektedir. Bununa birlikte, özellikle başka şehirlerde ortaklık yaptıkları film işletmecilerinin ya da doğrudan filmleri işletmeye verdikleri salon işletmecilerinin aldıkları film kopyalarını zamanında iade etmedikleri de görülmektedir ki, bu durum filmci için mağduriyet yaratmaktadır. Diğer sorunsu filmciler tarafından temin edilen kopyaların ve reklam malzemelerinin özensiz kullanılması ve yıpranmış olarak teslim edilmesi veya hiç teslim edilmemesidir. Kopyaların iyi korunması için, makinistlerin eğitilmesi, projeksiyon makinelerinin bakımlarının düzenli yapılması filmcilerin taleplerindedir. Çünkü filmin kopya maliyeti, film kirası kadar tutmaktadır (*Güney Film Postası*, 1 Nisan 1965, s.1). İşletmeye alınan filmlerin, filmciden habersiz şekilde sinemacı tarafından başka salonlara yeniden işletmeye verilmesi de filmciler için önemli sorundur. Böyle bir durumda sinemacıya film gösterimi için ödenen işletme bedelinin beş katına kadar ceza kesilmektedir (*Güney Film Postası*, 1 Aralık 1964, s.2). Tüm bu sorunların çözümü için, derneğin elinde bulunan meşru yaptırımsa ambargodur. Dernek kararına uymayan sinemacılara ambargo uygulanmakta ve film verilmemektedir. Örneğin 1964’te, o yılın başından Ekim ayına kadar derneğe 96 anlaşmazlık müracaatı yapılmış, bunların 81’i çözüme kavuşturulmuş

ve 72 sinemaya ambargo uygulanmıştır (*Güney Film Postası*, 1 Kasım 1964, s.1). Dernek, diğer bölgelerden Adana Bölgesine yapılan usulsüz film satışlarına da müdahale etmektedir. Örneğin *Güney Film Postası*'nda (1 Mayıs 1965, Sayı 8), Ankara Bölgesinden filmcilerin, özellikle Konya ve Kayseri'de 16mm film sattıkları duyurulmakta ve bu durumla karşılaşıldığında film kopyalarına el konulacağı dile getirilmektedir.

Sinemacılık İşi ve 1960-1975 Yılları Arasında Adana'da Sinemacılık Faaliyetleri

ATO kayıtlarına göre, Adana'da 1960'dan önce tescilli olarak faaliyet gösteren 4 sinema işletmesi bulunmaktadır -Arı Sineması, Halk Sineması, Ünal Sineması ve Ses Sineması-. Oysa Filmer'in (1984, s.166, 183 ve 186) anılarından veya diğer yazılı kaynaklardan, aynı yıllarda bu sayının çok üzerinde sinema işletmesinin Adana'da faaliyet gösterdiğini söyleyebiliyoruz. Bunun nedeni, sinemacılık işinin filmcilik işinden farklı olarak, enformel ekonomiye çok daha uygun bir alan olmasıdır. Hacı Ömer Sabancı'nın sahip olduğu ve Filmer'den işletmesini "rica ettiği" Erciyes Sineması, aslında Erciyes Palas Otel'e bağlı olarak çalışmakta ve ATO kayıtlarında otel işletmesi olarak yer almaktadır. Enformel ekonominin hâkim olmasının temel nedeni, *sinema film işletmeciliği*, *sinema işletmeciliği ve/veya sinemacılık* faaliyetiyle ATO kaydı yapılan, basit biçimde kışlık salon veya yazlık sinemaların işletilmesi işini gösteren sahiplik, ortaklık ve işletmecilik ilişkilerinin çok dinamik olmasıdır. Sadece film gösterimini değil, konser, kongre veya toplantılar için salonların işletilmesini de kapsayan sinemacılık, şu şekilde yürütülmektedir: (1) Şehirde veya bölgede bir veya birden fazla kışlık salon ve/veya yazlık sinemanın sahibi olan girişimci, bu işletmeleri müdürler aracılığıyla kendisi çalıştırabilir. *Güney Film Postası*'nda (1 Kasım 1966, s.2) yayımlanan bir haber bu konuda açıklayıcıdır. Habere göre, "sık sık müdür değiştirmekle şöhret yapan Kışık Lüks sineması, Yazlık Şan Sineması müsteciri Fethi Bey'i Program ve İdare Müdürlüğüne getirmiştir." (2) Sinema sahipleri ortak işletmeciler aracılığıyla salonlarını çalıştırabilmektedir. Elde edilen kâr ortaklar arasında paylaşılmaktadır. (3) Sinemalar işletmecilere genellikle yıllık olarak kiraya (icara) verilmektedir. *Güney Film Postası*'nda defaten icara verilen sinema salonlarının ilanı veya girişimcinin icarına aldığı salonların haberi yer almaktadır. Sadece sinema sahipliği değil, salon işletmeciliği de girişime çok açık bir alandır ve muhtemeldir ki pek çok işletmeci daha ilk işinde başarısız olarak ticari tescilini bile yaptırmadan alandan çekilmektedir. ATO kayıtlarında filmcilik işinden farklı olarak, el değiştiren sinema işletmeleri görülmektedir. Bununla birlikte, İstanbul merkezli İpek Film'in salon işletmeciliği için oluşturduğu Sinema İşleri T.A.Ş. (SİNTAŞ) gibi işletmeler de şehirde ve bölgede sinemacılık işleri yürütmektedir. Bu işletmelerin ticari tescilleri başka şehirlerde yapılabildiği için, ATO kayıtlarında yer almamaktadır.

Tablo 1. 1969'da Adana ve Bölge Sinemalarının İzleyici Kapasitesi

	ŞEHİR	Salon Sineması	Açık hava Sineması	Ortalama Koltuk Sayısı	Ortalama Sandalye Sayısı	Toplam Kapasite
1	ADANA	35	75	640	860	86.900
2	ADİYAMAN	6	7	450	640	7.180
3	BİNGÖL	1	-	-	-	-
4	BİTLİS	4	-	-	-	-
5	DİYARBAKIR	15	18	640	725	22.650
6	ELAZIĞ	8	6	800	1.000	12.400
7	GAZİANTEP	23	27	630	1.170	46.080
8	HAKKÂRİ	-	-	-	-	-
9	HATAY	28	25	650	650	34.450
10	KAYSERİ	20	20	550	800	27.000
11	KONYA	35	25	600	1.000	46.000
12	MALATYA	15	10	440	600	12.600
13	MARDİN	12	12	-	-	-
14	MERSİN	13	30	800	1.000	40.400
15	MUŞ	3	-	-	-	-
16	NİĞDE	13	3	640	-	8.320
17	SİİRT	14	10	-	-	-
18	TUNCELİ	5	1	-	-	-
19	URFA	17	17	-	-	-
20	VAN	4	5	500	920	6.600
	TOPLAM	271	291			350.580

Kaynak: Coş, N. (1969). Türkiye'de Sinemaların Dağılışı. *AS Akademik Sinema - Filmcilik Sinemacılık Dergisi*, 2, 19-26.

Nezih Coş'un 1969'da (s.19-26) gerçekleştirdiği taramaya göre Adana'da 35'i salon, 75'i yazlık olmak üzere, 110 sinema işletmesi faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin seyirci kapasitesi 86.900'ü bulmaktadır. Adana Bölgesindeyse 271'i salon, 291'i de yazlık olmak üzere toplam 562 sinema işletmesi faaliyet göstermekte, bu işletmelerin seyirci kapasitesi 350.580'i bulmaktadır. 1940-1980

yılları arasında ATO'ya tescili yapılan sinema işletmesi sayısıysa sadece 29'dur (EK4). 1960-1975 yıllarını kapsayan yerel süreli yayınların taranması ve sözlü kaynaklarla birlikte Coş'un ulaştığı sinema işletmesi sayısına yaklaşılmaktadır. Yerel süreli yayınlardan ve sözlü kaynaklardan adresi tespit ve teyit edilen 66 sinema işletmesi de ATO kaydını yaptırmaksızın şehirde faaliyet göstermektedir (EK5). Tüm bunlarla birlikte 1960-1975 yılları arasında şehirde, aynı anda 100'ün üzerinde sinema işletmesinin faaliyette olduğunu⁷, bu işletmelerin de Kıyıboyu, Sular, Kuruköprü ya da Yamaçlı gibi semtlerde veya Eski İstasyon Meydanı, Saydam Caddesi ya da Debboy Caddesi gibi şehrin ekonomik, kültürel ve toplumsal merkezlerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bunların dışında şehirde kimi okulların, fabrikaların ve askeri birliklerin de sinema salonları vardır. Örneğin İncirlik Hava Üssü'nde sadece Amerikan askeri personeli için film getiren ve gösteren bir sinema salonu bulunmaktadır. Şehir merkezinin 1970'deki nüfusu 525.668 kişidir (TÜİK - 1970 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). Şehrin merkezî nüfusu, Coş'un aktardığı (1969, s.19-26) 86.900 seyircilik kapasiteye oranlandığında sandalye/koltuk başına yaklaşık 6 seyircinin düştüğü görülmektedir. Bu oran Adana Bölgesinin diğer büyük şehirlerinden Diyarbakır için yaklaşık 10,5, Kayseri için 9 ve Konya içinse 10'dur. Aynı dönemde İstanbul'da sandalye/koltuk başına seyirci oranı 6, Ankara'da 11,5'ken İzmir'de 2,7'dir (Coş, 1969, s.19-26 ve TÜİK - 1970 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). Tüm bunlar bahsi geçen dönemde sinemanın büyük şehirlerin toplumsal ve kültürel hayatında işgal ettiği yeri göstermektedir. 1960-1975 yılları arasında sinema Adana için kritik önemde toplumsal alan ve kültürel ortam oluşturmaktadır.

Adana'da sinemaya talep devingen bir ekonomi yaratmıştır. Sinemalara ilgi genellikle 23 Nisan'da başlayan ve kademeli olarak 10 Kasım'da sona eren yaz sezonunda ve özellikle hafta sonlarında zirveye ulaşır. Yaz sonunda şehirde faaliyet gösteren sinema sayısı, kış sezonunun iki katından fazladır. Hemen her kışlık sinemanın yazlığı da olmakla birlikte, salt yaz sezonunda açılan işletmeler de bulunmaktadır. Sinema işletmeciliği kayıt dışı ekonominin hâkim olduğu alandır. Bu kayıt dışılık, seyirci talebiyle birleştiğinde *karaborsa* olarak geri dönmektedir. Karaborsa bilet satışı yerel gazetelere haber olur: "Bilhassa Cumartesi ve Pazar günleri, ellerinde yüzlerce bilet bulunan ve şebekeler halinde çalışan karaborsacılar, seyircileri daha sokak başlarında yakalamakta, rahatsız etmekte ve 'gişede bilet yok, bizden alacaksınız!' diyecek kadar ileri gitmektedir" (*Yeni Adana*, 19 Ocak 1960, s.2). Yoğun talebe karşılık işletmeciler ürünü çeşitlendirme yollarına gitmektedir: "İki film birden" gösterimleri, kadınlara özel matinelere, kombine bilet satışları, kombine biletlerin geçmediği özel film gösterimleri, yıldız oyuncuların katıldığı ilk gösterimler ve lüks loca satışlarıyla talep karşılanmaya çalışılır. Çoğu zaman filmlerin gösterimleri sadece bir hafta sürer. Bir film gişede ikinci haftasını gördüğünde "ısrarlı istek üzerine ikinci zafer haftasına başladığı" ilan edilir (Uçarol, 26 Ocak 1960, s.3). Biletlerden yapılan yüksek kesintilere karşın

7 Bu veriye, kaynaklarda isimlerine erişilen ancak adresleri henüz tespit edilemeyen 15 kadar sinema salonu dâhil edilmemiştir.

kârlı iştir sinemacılık. Bilet fiyatları ve bilet gelirinden yapılan kesintiler Belediye Encümeni tarafından belirlenmekte ve bilet koçanları, vergiler ve kesintiler önceden ödenerek bastırılmaktadır. Bir bileten, yabancı filmler için 113,5 kuruş, yerli filmler içinse 50 kuruş eğlence rüsumu alınmaktadır. Bunun yanında, her bileten katkı/bağış pulları aracılığıyla Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı için 25 kuruş, spora destek amacıyla -Adana Demirspor ve Adanaspor'a aktarılmak üzere- 25 kuruş kesilmektedir (*Yeni Adana*, 28 Nisan 1975, s.1, 5). Buna karşın, yazlık sinemalarda birinci, ikinci ve üçüncü sınıf yerli filmler 300 ve 275 kuruşa, yabancı filmlerse 325, 300 ve 275 kuruşa gösterilmektedir⁸. Kışlık sinemalarda birinci sınıf koltuk 575 kuruş, kanepeler 950 kuruş, şebeke 275 kuruş ve loca 23 lira olarak fiyatlanmıştır. Kışlık sinemalarda yerli film gösterildiğindeyse, koltuk 375 kuruş, loca 19 lira olmaktadır. Yine kışlık sinemalarda halk gösterimleri için bilet fiyatı 375 kuruştur (*Yeni Adana*, 20 Ağustos 1975, s.1). Yazlık sinemalar için ortalama 300 kuruşluk biletin 100 kuruşu doğrudan belediye tarafından kesilmekte, kalan 200 kuruşun %25 ile %50 kadarı filmciye porsantaj bedeli olarak ödenmekte ve nihayet 100-150 kuruş, sinema sahibiyle işletmeci veya ortakçı arasında paylaşılmaktadır. Üstelik bileten pay alanlar sadece bununla da sınırlı değildir. Tüm geliri bağışlanmak üzere, Çocuk Esirgeme Kurumu veya Türk Silahlı Kuvvetleri yararına da gösterimler düzenlenmektedir. Örneğin Kıbrıs Barış Harekâtının hemen ertesinde, Adana'daki 45 yazlık sinema -o dönem için şehirde faaliyet gösteren yazlık sinemaların tümü- Adana Sinemacılar Derneği tarafından alınan karara uyarak, bir günlük gelirini Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bırakmıştır (*Yeni Adana*, 2 Ağustos 1974, s.1). Sinema işletmelerindeki nakit akışının cazibesine kapılanların sayısı arttıkça işletmecilerin çözümü de kayıt dışı alana kaymaktadır. Biletsiz, kimi zaman ayakta seyirci alınması veya koltuk/sandalye sayısının çok üzerinde bilet satılması⁹ *Yeni Adana* sayfalarında dile getirilen okur şikâyetlerindedir.

Bir sinemacı için kâr etmenin yolu maliyetleri düşürmekten geçer. Maliyetleri düşürmekse gösterime girecek filmlerin satın alınması veya porsantaj modeliyle kiralanması sırasında gerçekleşir. Filmcilerle kurulan ortaklıklar veya filmcilere işletmeye verilen sinema salonlarının yanı sıra, Baha Ünal gibi birden fazla salona sahip girişimcilerin kendi film işletmelerini açtıkları da görülmektedir. Ünal, Asri ve Yıldız sinemalarını işleten Ünal, 1967'de Kutlu Film'i faaliyete geçirecek filmciliğe başlamış ve filmcileri aradan çıkararak salonlarında göstereceği filmleri daha düşük maliyetlerle elde etmeye çalışmıştır. Birden fazla salonu işleten bir sinemacı için filmcinin kâr payının maliyetlerden düşülmesi önemlidir. Bununla beraber, sinemacıların filmlerini bizatihi kendilerinin tedarik ettikleri de görülmektedir. İstanbul'dan film getirenler olduğu gibi, bireysel girişimcilerden

8 1974'te asgari ücretin 1.200 lira olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 3 liralık sinema bileti, bugünün asgari ücretine oranlandığında yaklaşık 4 liraya denk düşmektedir. Dolayısıyla sinema, her sınıftan insan için pek de pahalı olmayan eğlence biçimidir.

9 Bir sinemada vergilerden ve diğer kesintilerden kaçınarak fazla bilet satmanın yolu mükerrer bilet satışından geçmektedir. Seyirciden sinema girişinde alınması ve yeniden kullanılmayacak biçimde yırtılması gereken biletlerin bir kısmı bu işleme tabi tutulmayarak gişede yeniden satılmaktadır.

film temin edenler veya Adana Bölgesinde “kaçak” satış yapan Ankara Bölgesi filmcilerinden ucuza film alanlar da bulunmaktadır (*Güzey Film Postası*, 1 Mayıs 1965, s.1). Diğer bir yöntemse, sinema salonlarının birlikte hareket ederek filmcilere karşı pazarlık güçlerini arttırmalarıdır. İkili veya üçlü ortaklıklar kurulduğu gibi, çok ortaklı gruplar oluşturarak ve grup temsilcileri aracılığıyla toplu film alımına giriştikleri de olmaktadır. Örneğin, 1967’de yazlık sinemalar sezon başlamadan hemen önce beş ayrı grup oluşturmuş ve hatta bu grupların yöneticileri, güçlü sinema salonlarına gruplarına alabilmek için yarışa girmiştir (*Güney Film Postası*, 1 Kasım 1966, s.2). Sinemacıların, ekonomik çıkarlarını korumak için oluşturdukları en geniş örgütlenmeye Adana Sinemacılar Derneği olmuştur. Örneğin dernek, 1974’te Belediye Encümeni tarafından Adanaspor ve Adana Demirspor’a aktarılmak üzere her sinema biletinden 25 kuruş kesilmeye başlanmasının ardından yaşanan sorunları çözmek üzere Valilik ve Belediye nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin sonunda Belediye Encümeni biletlerden Adanaspor ve Adana Demirspor için yapılan kesintinin ancak bileti satın alanın yani seyircinin isteğine bağlı olarak uygulanabileceğine dair karar almıştır (*Yeni Adana*, 16 Ağustos 1974, s.6). 1975’teyse yaz sezonunun başlamasından hemen önce, sinema biletlerine 1973’ten o güne değin zam yapılmamasını gerekçe gösteren dernek, sezonu açmama kararı almıştır (*Yeni Adana*, 28 Nisan 1975, s.1). Belediye Encümeni’nin bilet fiyatlarını arttırma sözü vermesinin ardından uzlaşarak gösterimlere başlanmış ve aynı yılın Ağustos ayında bilet fiyatları zamlanmıştır (*Yeni Adana*, 20 Ağustos 1975, s.1).

Çöküş ve Sonuç

Adana’da faaliyet gösteren filmcilerin ve sinemacıların sayısı 1975-1980 döneminde önemli ölçüde azalma gösterir. Film işletmeleri kademeli olarak kapanır, sektör değiştirir veya dönüşür. İşletmelerden bazıları haber veya reklam ajanslarına dönüşürken bazıları da videokaset ithaline ve kiralama işine girmiştir. İrfan Atasoy gibi girişimcilerse Adana’yı terk ederek İstanbul’da film yapım, ithalat, dağıtım işlerine; stüdyo -Emek Stüdyosu- ve sinema salonu -Beyoğlu Atlas Sinemaları- işletmeciliğine devam etmiştir. Sinema salonlarıysa, yazlık sinemalardan başlamak üzere yine kademeli olarak kapanmış veya dönüşmüştür. 1978’de Adana’da 36 kışlık ve sadece 9 yazlık sinema bulunmaktadır (Yaman, 1981, s.174). Bu çöküşün ilk ve belki de en önemli nedeni, bölgede 27 Ocak 1974’te başlayan televizyon yayınlarının ülkenin diğer şehirlerinde olduğu gibi, sinemaya ilgiyi azaltmasıdır. Televizyon yayın alanındaki bölgelerde özellikle yerli filmlerin iş yapmadığı (Erman’dan aktaran Boz, 1974, s.63) erken dönemde dile getirilmektedir. Ocak 1974’te *Adana-İçel TV* veya yaygın bilinen adıyla Çukurova TV’nin yayınları 19.30-23.15 saatleri arasında ve paket programlarla başlar. Başlangıçta göreceli olarak dar bir alanda yapılan yayınlar, Kıbrıs Barış Harekâtının ardından Ada’ya da ulaşılabilmesi için vericilerin gücü arttırılarak genişletilir. Ekim 1974’ten itibaren bu yayınlar Kıbrıs’tan da izlenebilmektedir artık (*Yeni Adana*, 11 Ekim 1974, s.3). Çukurova TV’nin düzenli yayına başlamasının ardından şehirdeki televizyon sayısında patlama yaşanır. *Yeni Adana* gazetesinin PTT yetkililerine

dayanarak aktardığı habere göre 1973'te 1.470 olan televizyon sayısı bir yıl içinde 5.000'i aşmıştır (22 Ocak 1975, s.1). Aslında bu sadece bandrollü televizyon alıcılarının sayısıdır. Diğer bir habere göre şehirdeki bandrollü televizyon alıcılarının sayısı 5.342'yken, 20.000 kadar da ruhsatsız televizyonun olduğu tahmin edilmektedir (*Yeni Adana*, 7 Mart 1975, s.3). Şehirde yayınların başlamasından sadece bir yıl sonra 25.000'den fazla aile televizyon alıcısına sahiptir ve "kolektif TV antenli lüks apartman dairelerinin" satışına çoktan başlanmıştır. Gazete sayfalarında, Adanalı sinema yıldızları yerlerini yavaş yavaş televizyon yıldızlarına bırakmaktadır. Örneğin, daha sonra TRT'de çalışmaya başlayacak ve ulusal televizyonun ekran yüzlerinden biri haline gelecek olan, şehrin ünlü simalarından spiker Mesut Mertcan görev için hazır beklemektedir (*Yeni Adana*, 5 Nisan 1975, s.3). Televizyon şehirde yeni bir eğlence ve kültürel hayat biçimi olarak sinemanın yerini almaktadır.

Adana'da 1974 ve 1975 yıllarında yaşanan bir dizi olay toplumsal hayatı ve sinemaya talebi etkilemiştir. Bunların ilki Temmuz 1974'te başlayan Kıbrıs Barış Harekâtıdır. Ada'nın bölgeye coğrafi yakınlığı şehri ve şehrin insanlarını da savaş atmosferine sürüklemiştir. Harekâtın karargâhı İskenderun'da kurulmuş, yapılan ilk çıkarmanın ardından Rum savaş esirleri Adana'ya getirilmiş ve Ocak 1975'ten itibaren Kıbrıslı Türk mülteciler şehre yerleştirilmiştir. Şehir savaşla iç içedir. Hemen aynı dönemde, 13 Eylül 1974'te Yılmaz Güney'in *Endişe* filminin çekimleri için bulunduğu Yumurtalık'ta Hâkim Sefa Mutlu'yu öldürmesinin ardından tutuklanması ve 12 Ağustos 1975'te yargılanmaya başlaması da şehirdeki hayatı etkilemiştir. Sadece ona büyük tutkuyla bağlı yoksul kitleler için değil, arkadaşlık ilişkisinin ötesinde, iş ortaklığı yaptığı filmciler ve sinemacılar için de bir dönemin sonudur Güney'in işlediği cinayet. Politik çatışmaların şiddete dönüştüğü günlerde vuku bulan olay nedeniyle belki, Adana sokaklarındaki gerilim görünür olur. "Sağcı" ve "solcu" onlarca gencin sokaklarda kavgaya tutuşmasından, cinayetlere uzanan geniş yelpazedeki bir şiddettir bu. Tüm bunlar 1975'te yaşanan Türk lirasındaki değer kaybıyla birleştiğinde, şehrin ekonomik ve toplumsal hayatı alt-üst olacaktır. Pahalılık halk için baş edilemez durumdadır. Adana'da ve bölgenin diğer şehirlerinde "pahalılığı telin mitingleri" düzenlenir. Devalüasyon ve ambargolar nedeniyle ithal filmlerin veya film yapım malzemelerinin fiyatlarındaki olağanüstü artış ve film ithaline getirilen 10.000 dolarlık kota film üretimini; biletlere yapılan zamlar ve ilave kesintilerse tüketimini dönüştürmüştür. Şehirde ilk olarak 15-22 Mayıs 1969 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Altın Koza Film Şenliği*'ne 1973'te beşinci kez yapılmasının ardından ekonomik güçlükler nedeniyle 1992'ye değin ara verilir. Bunun en önemli nedeni, belediyenin neredeyse tek nakdî gelir kaynağının sinema biletlerinden alınan rüsum olması ve sinemaya talebin azalmasıyla birlikte önemli gelir kaybı yaşamasıdır.

Durum, tam anlamıyla kısır döngüdür. Film ithalinin olanaksızlığı nedeniyle yerli yapımlara ağırlık vermek gerekmektedir. Ne var ki eskisi kadar talep görmediği için bölgelerden çok fazla destek gelmemekte, yapım giderlerini azaltmak için amatör oyunculara yönelen yönetmen ve/veya yapımcıların bu

tercihleri nedeniyle de Yeşilçam'ı ayakta tutan yıldız sistemi yavaş yavaş çökmektedir. Yıldızlarsa kendilerine sahnelerde, televizyon stüdyolarında, gazinolarda veya fuarlarda yeni alanlar açmaya çalışmaktadır. Sinemanın kötü gidişatı gerek ulusal gerek yerel basında gündemin tek maddesidir. Basına göre bunu durdurmaksa ancak devlet müdahalesiyle mümkündür (*Yeni Adana*, 16 Eylül 1975, s.2). Ekonomik bunalımın ve seyircinin salondan ayağını kesmesinin ardından sinemalar erotik film kısır döngüsüne kapılır. Seyircinin erotik filmlere ilgi göstereceğine ve salonlara döneceğine duyulan inanç, lüks sinemaların dahi gösterim programlarını yeniden düzenlemesine yol açar. 1975, sinemacıların film gösterim politikalarında köklü değişikliğe gittikleri dönemin başlangıcıdır Adana için. Örneğin Alsaray sinemasında, Elke Sommer ve Denholm Elliott'un oynadığı *Bir Kadın Yetmez* (Percy - Ralph Thomas, 1971) adlı filmin gösterimini *Rüzgâr Gibi Geçti*'nin (*Gone with the Wind* - Victor Fleming, 1939) 70mm formatta ve orijinal dilindeki yeniden gösterimi takip eder. Vittorio De Sica'nın *Yolculuk (Il Viaggio)*, 1974) filmi, "Sophia Loren ve Richard Burton'ın seviştiği film Adana'ya geliyor," ifadeleriyle gazetelerden duyurulur (*Yeni Adana*, 22 Şubat 1975, s.3) ve Arı Sineması'nda gösterime girer. Yerel gazetelerin sinema sayfaları Melek Görgün, Oya Peri, Feri Cansel ve Zerrin Arbaş'ın şuh pozlarıyla doldurulmakta, bu yıldızların zaman zaman Adana'ya film çekimi için geldiklerinin haberleri yapılmaktadır. Ama aynı gazetelerde Millî Selamet Partisi iktidarında nasıl olup da müstehcen film afişlerinin sinema levhalarını süslediği ve bu filmlerin gösterilebildiği de sorulmaktadır (Pağda, 9 Temmuz 1975, s.3). Dönüşen gösterim politikaları belki geçici bir ilgi yaratacaktır ama diğer yandan şehirde ve bölgede, kadınlar sinema salonlarını boykot etmektedir (*Yeni Adana*, 17 Şubat 1975, s.4). "Bazıları bir anaforda döne döne ölüp gider, bazıları da bir çağlayandan düşerek ezilirler," diyordu Milan Kundera (1988, s.88). Adana sinemaları için söylemiştir adeta. Bazıları çağlayandan düşerken, anafora kapılanlar direndiklerini sanmaktadır.

1960-1975 yılları arasında Adana'da ve Adana Bölgesinde gerçekleşen filmcilik ve sinemacılık etkinlikleri, ulusal film üretim, dağıtım ve tüketim etkinliklerine, biçimine ve/veya ilişkilerine de ışık tutmaktadır. Yeşilçam'ın altın yıllarında sinema endüstrisinin itici gücü olarak, taşradan gelen talebin büyüklüğünü yine Adana'daki filmcilik ve sinemacılık faaliyetlerine bakarak kestirmek mümkündür. Bu olağanüstü dönemin ardından bugün Adana'da, Uluslararası Adana Film Festivali kapsamında nostaljik bir öge olarak gösterim yapan yazlık sinemaları istisna sayarsak, hiç yazlık sinema bulunmamaktadır. Salon sineması olarak, üçü alışveriş merkezlerinde konumlanmış beş sinema işletmesinde -Cinemaximum M1, Optimum Avşar, Adana Park Cinens, Metropol ve Arıplex-, çoğu sadece belli dönemlerde açık tutulan kırk kadar salon vardır (TÜİK - *Sinema ve Tiyatro İstatistikleri*). Şehirde uluslararası bir film festivali düzenlenmesine karşın bu salonlardan sadece Cinemaximum M1¹⁰, Eurimages tarafından desteklenmektedir (Tanrıöver, 2011, s.61). Bu salonların kapasitesiyle (yaklaşık 9.700 kişi) şehir merkezinin 2017 nüfusunu oranladığımızda (yaklaşık

10 Tanrıöver'in çalışmasının gerçekleştirildiği tarihteki adıyla, Cinebonus Adana.

1.755.000 kişi; TÜİK - *Yıllara Göre İl Nüfusları 2000-2017*), koltuk başına yaklaşık 181 seyircinin düştüğünü görmekteyiz ve ulusal ölçekte de görüleceği gibi, kişi başına yıllık ancak 0,5 bilet satılmaktadır (Tanrıöver, 2011, s.26). Koltuk başına 6 seyirciden 181 seyirciye geline dramatik dönüşüm az ya da çok, her şehirde yaşanmıştır. Bu konuda gerçekleştirilecek farklı çalışmalarla, Adana'daki filmcilik ve sinemacılık etkinliklerinin bugünkü durumuyla 1960-1975 dönemindeki durumunu kıyaslayarak ulusal sinema endüstrisindeki dönüşümleri; bu dönüşümlerin ekonomik, politik, toplumsal, kültürel vb. bağlamlardaki ilişkisini ortaya koymak, bize sinemamızın bugünkü durumunu yorumlamak için de önemli bir veri sağlayacaktır. Parçaları çözümlmek, bütünü anlamının da yolunu açacaktır.

Kaynakça

Abisel, N. (1978). *Türk Sinemasının İşleyişi ve Sorunları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Abisel, N. (2005). Türk Sinemasında Film Yapımı Üzerine Notlar. *Türk Sineması Üzerine Yazılar* içinde (103-133). Ankara: Phoenix Yayınları.

Adana Ticaret Odası Üye Kayıtları. Çevrimiçi Erişim: <http://www.adana-to.org.tr/ato/TR/uyebilgileri/UvvanaGoreArama.aspx>.

Adana'da Faaliyette Bulunan Filmciler. (1 Ekim 1964). *Güney Film Postası*, 3.

Adana'da Faaliyette Bulunan Filmcilerin İsim ve Adresleri. (1 Kasım 1966). *Güney Film Postası*, 3.

Adana'da Ruhsatsız 20 Bin Televizyon Var!.. (7 Mart 1975). *Yeni Adana*, 3.

Akad, Ö. L. (2004). *Işıklı Karanlık Arasında*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Anonim. (1973a). Haberler - 70 mm Yayılıyor. *Yedinci Sanat*, 6, 49-52.

Anonim. (1973b). Forum - Sinema Kulüpleri Üstüne. *Yedinci Sanat*, 7, 32-34.

Belediye Zam Vermezse Yazlık Sinemalar Açılmayacak. (28 Nisan 1975). *Yeni Adana*, 1, 5.

Bilet Karaborsası Bir Türü Önlenemiyor. (19 Ocak 1960). *Yeni Adana*, 2.

Boz, Y. (1974). TV ve Türk Sineması. *Çağdaş Sinema*, 2, 63-75.

Bölge Filmciliğinde Otokontrol. (1 Nisan 1965). *Güney Film Postası*, 1.

Bunları Biliyor Musunuz? (1 Kasım 1966). *Güney Film Postası*, 2.

Burton'un Sophia Loren İle Seviştiği "Yolculuk" Filmi Adana'ya Getiriliyor. (22 Şubat 1975). *Yeni Adana*, 3.

- Coş, N. (1969). Türkiye’de Sinemaların Dağılışı. *AS Akademik Sinema - Filmcilik Sinemacılık Dergisi*, 2, 19-26.
- Çetin Erus, Z. (2007). Film Endüstrisi ve Dağıtım: 1990 Sonrası Türk Sinemasında Dağıtım Sektörü. *Selçuk İletişim*, 4(4), 5-16.
- Çukurova Televizyonu Adana’da Televizyon Satışlarını 3 Misli Arttırdı. (22 Ocak 1975). *Yeni Adana*, 1.
- Çukurova TV’sinin Net Görüntüsü Kıbrıs’ı Sevince Boğdu. (11 Ekim 1974). *Yeni Adana*, 3.
- Derneğimizin Yıllık Umumi Kongresi Yapıldı. (1 Kasım 1964). *Güney Film Postası*, 1.
- Devlet Sinemaya El Atmalı. (16 Eylül 1975). *Yeni Adana*, 2.
- Dorsay, A. & Ayça, E. (1973). Ayın Konuşması - İki Film İthalcisi İle Konuşma. *Yedinci Sanat*, 4, 16-27.
- Dorsay, A., Coş, N. & Ayça, E. (1973). Ayın Konuşması - Yapımcı Hürrem Erman’la Konuşma. *Yedinci Sanat*, 6, 22-37.
- Ekran Film Güney İşletmesi Tokay Film. (1 Kasım 1966). *Güney Film Postası*, 1.
- Erkiliç, H. (2003). *Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı ve Bu yapının Sinemamıza Etkileri*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkiliç, H. & Ünal, R. (2018). Türkiye Sinemasına Özgü Bir Üretim Tarzı Olarak Bölge İşletmeciliği: Adana Bölgesi İşletmeciliği Örnek Olay İncelemesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (3), 54-74.
- Filmer, C. (1984). *Hatıralar - Türk Sinemasında 65 Yıl*. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- Gaziantep’te Hanımlar Müstehcen Film Oynatan Sinemaları Boykot Etti. (17 Şubat 1975). *Yeni Adana*, 4.
- Gökmen, S. (1973). *Bugünkü Türk Sineması*. İstanbul: Fetih Yayınevi.
- Göksu Film 967/968 Sezonu 35mm.lik Film Listesini Sunar. (1 Temmuz 1967). *Güney Film Postası*, 3.
- Güney’de Fedakârlık Yarışı - Sinemalar Ordu Yararına Oynadı. (2 Ağustos 1974). *Yeni Adana*, 1.
- Hinderink, J. & Kıray, M. B. (1970). *Social Stratification as an Obstacle to Development - A Study of Four Turkish Villages*. New York: Praeger Publishers.
- Kalemci, R. A. & Özen, Ş. (2011). Türk Sinemacılık Sektöründe Kurumsal Değişim (1950-2006): Küreselleşmenin ‘Sosyal Dışlama’ Etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(1), 51-88.

- Kayalı, K. (1996). Türk Sinema Tarihlerinin Sınırlarını Aşmanın Yolları. Dinçer, S. M. (Ed.). *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (57-74). Ankara: Doruk Yayınları.
- Kemal, O. (1970). *Yalancı Dünya*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kıraç, R. (2017). *Hürrem Erman - İzlenmemiş Bir Yeşilçam Filmi*. İstanbul: h2o Yayıncılık.
- Kirel, S. (2005). *Yeşilçam Öykü Sineması*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Kundera, M. (1988). *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı* (3. Baskı). E. Bener (çev.), İstanbul: Can Yayınları.
- Kuyucak Esen, Ş. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları - Dönemler ve Yönetmenler*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Londra: Sage Publications, Inc.
- Mesut Mertcan Göreve Hazır!.. (5 Nisan 1975). *Yeni Adana*, 3.
- Oğan, A. (26 Mart 2018). Kişisel Görüşme.
- Oğan, A. (30 Mart 2018). Kişisel Görüşme.
- Oğan, A. (31 Mart 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.
- Oğuz, R. (2014). *1924 Adana Ticaret Rehberi*. H. Altıparmak (çev.), Adana: Adana Ticaret Odası Yayınları.
- Okan, T. (1968). Türk Sinemasının Ekonomik Sorunları. *Yeni Sinema*, 17, 14-17.
- Onaran, A. Ş. (1994). *Türk Sineması I. Cilt*. Ankara: Kitle Yayınları.
- Öngören, M. T. (1979). Türk Sinemasının Sorunları. *Kurgu - Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1(1), 23-79.
- Özcanlı, N. (Koordinatör) (2008). *Adana Sanayi Tarihi*. Adana: Adana Sanayi Odası.
- Özen, E. (2009a). Geçmişe Bakmak: Sinema Tarihi Çalışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Kebikeç*, 27, 131-155.
- Özen, E. (2009b). Özön'ün Paltosundan Kurtulmak: Türkiye Sineması Tarihi Çalışmalarının Eleştirel Bir Değerlendirilmesi. *İletişim: Araştırmaları*, 7, (1-2), 13-47.
- Özön, N. (1985). *Sinema Uygulayımı, Sanatı, Tarihi*. İstanbul: Hil Yayın.
- Pağda, Y. (9 Temmuz 1975). Film Afişleri ve MSP. *Yeni Adana*, 3.
- Rekor. (1 Ekim 1964). *Güney Film Postası*, 2.
- Sayın Sinemacı. (1 Aralık 1964). *Güney Film Postası*, 2.
- Sinemacılık San'atı. (1 Mart 1965). *Güney Film Postası*, 1-2.

- Şahin, O. (1974). Toros Dağları'nda Sinema Soruşturması. *Yedinci Sanat*, 19, 50-53.
- Şahin, O. (1996). Toroslar'da Sinema Çerçileri. Dinçer, S. M. (Ed.). *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (301-307). Ankara: Doruk Yayınları.
- Şener, E. (1970). *Yeşilçam ve Türk Sineması*. İstanbul: Kamera Yayınları.
- Şenevi, S. (4 Nisan 2018). Kişisel Görüşme.
- Şenevi, S. (28 Nisan 2018). Kişisel Görüşme.
- Sinema Ücretlerine Zam Yapıldı. (20 Ağustos 1975). *Yeni Adana*, 1.
- Sinemalardan Spor İçin Alınan Paraya Valilik El Koymalı. (16 Ağustos 1974). *Yeni Adana*, 6.
- Tanrıöver, H. U. (2011). *Türkiye'de Film Endüstrisinin Konumu ve Hedefleri*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Tunç, E. (2006). *Türk Sineması'nın Ekonomik Yapısı (1896-2005)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turhan, İ. Okurlarla Baş Başa - Film İşletmeciliğinde Olan Kâr. (1 Nisan 1967). *Güney Film Postası*, 1.
- TÜİK - Türkiye İstatistik Kurumu. Çevrimiçi Erişim: <http://www.tuik.gov.tr>.
- Uçarol, T. (26 Ocak 1960). Fikir ve Sanat - Dedikodular. *Yeni Adana*, 3.
- Yaman, Y. (Koordinatör) (1981). *Yurt Ansiklopedisi - Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını Cilt I*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş.
- Yaşar, M. (13 Nisan 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.

EK1: Adana'da Faaliyet Gösteren ve ATO Kaydı Bulunan Filmciler

	İŞLETME ADI	İŞLETME SAHİBİ veya MÜDÜRÜ	ADRESİ	ATO TESCİL TARİHİ
1	SABAH FİLM	Cahit Gezicioğlu	Çakmak Caddesi. No: 29	24.10.1949
2	KURT FİLM	Saim Kurtoğulları	Arıkoğlu Pasajı, No: 23	4.01.1954
3	ZİNCİR FİLM	Semih Karazincir	Obalar Caddesi. No: 154/2	25.01.1954
4	CENUP FİLM	Orhan Doğuştan	Arıkoğlu Pasajı, No: 23	8.02.1954
5	DAR FİLM	İsmail Barsal	İnönü Caddesi. 24. Sokak, No: 4	2.07.1954
6	SÖZEN FİLM	Hayrettin Sözen	Alsan Pasajı, Kat: 3, No: 61/42	6.01.1956
7	SAYIN FİLM	Bahri Sayın	Arıkoğlu Pasajı, No: 14	9.06.1956
8	GÜLER FİLM	Mithat Konuklar	İnönü Caddesi.123. Sokak, No: 56	9.10.1956
9	KOÇANGA FİLM	Aleksandros ve Filotos Çangopulos (Kosta Sisilidis Md.)	Refik Saydam Caddesi. 50. Sokak, No: 1	3.01.1957
10	ATLAS FİLM	H. Necdet Kurdoğlu	Ziyapaşa Bulvarı, Erçetin Apt. Zemin Kat, No: 78/F	12.01.1959
11	ERDİNİ FİLM	Mehmet Hikmet Erdini	Arıkoğlu Pasajı, No: 22	21.07.1959
12	ESER FİLM	Reşit Eser	Alsan Pasajı, Kat: 2, No: 19/20	5.03.1962
13	ÇELİK YURT FİLM	İbrahim Çelikyurt	İnönü Caddesi. 123. Sokak, No: 56	20.04.1962
14	GÜNEY FİLM	Nesrin Toral	Türkiye İş Bankası Arkası, No: 14	26.04.1962
15	TOKAY FİLM	Ahmet Özer Tokay	Döşeme Mahallesi, 13. Sokak, No: 3/A	28.04.1962
16	ÜNAL FİLM	Ali Ulvi Ünal	Kurtuluş Caddesi. No: 22	12.09.1962
17	GÖKSU FİLM	Nejat Çelik	Saydam Caddesi. Çelik Sineması	18.07.1963
18	İRFAN FİLM	İrfan Atasoy	Karasoku Mahallesi, 104. Sokak, No: 27	2.08.1963
19	ERDO FİLM	Erdoğan Ünal	Alsan Pasajı, Kat: 4, No: 46-47	9.12.1963
20	SÖZAY FİLM	Hayretin Sözer, Çetin ve Arif Bedri Aydar	Alsan Pasajı Kat: 3, No: 41	26.06.1964
21	ÖZDOĞAN FİLM	Mehmet Bozdoğan	Ziyapaşa Bulvarı, İlker Apt. Kat: 1, No: 68	22.01.1965
22	SARAY FİLM	Fethi Kutluca	Eser Film Ortaklığı - Birleşme	12.02.1965
23	ORAL FİLM	Oral Bilger	Ziyapaşa Bulvarı, 28. Sokak, No: 65	1.03.1965

24	BORA REKLAM	Adnan Tayfun Tansuğ	Alimünif Caddesi. No: 36/1	7.07.1965
25	CENK FİLM	Taki ve Suse Stikopulos	Müze Sokağı, No: 1, Kat: 2	21.07.1965
26	TOROS FİLM	Abidder Öztüfekçi	İnönü Caddesi. 123. Sokak, Toraman İşhanı, Kat: 2	22.02.1966
27	ASYA FİLM	Nihat Emre	Arkoğlu Pasajı, No: 20	7.03.1966
28	CEM FİLM	Nihat Emre	Arkoğlu Pasajı, No: 20	7.03.1966
29	ÇÖL FİLM	İsmail Hakkı Özgezer	Asri Sinema Sokağı, No: 13	17.03.1966
30	HÜSREV FİLM	Cemal Özelgececi	Alsın Pasajı, Kat: 3, No: 42	14.04.1966
31	ŞAHİNLER FİLM	Kemal Dilbaz	Karasoku Mahallesi, 104. Sokak, No: 16	23.06.1966
32	DAY FİLM	Nevzat Ünalın	Şahinler Film Ortaklığı - Ayrılma	1.11.1966
33	AKAR FİLM	Yılmaz Akbaş	Özler Caddesi. Eski Borsa Çıkmaı, No: 54/1	30.12.1966
34	TAŞ FİLM	Hasan Hulki Taşçı (Nesrin Toral)	Arkoğlu Pasajı, Kat: 2, No: 13	23.08.1967
35	ATMAN FİLMCİLİK ve SİNEMACILIK	Ahmet Zemci Arık ve Ahmet Zemci Sönmez	Karasoku Mahallesi, 56 Sokak, No: 76	11.03.1969
36	ERSU FİLM	Ahmet Erdoğan	İnönü Caddesi. 123. Sokak, Toraman İşhanı	1.04.1969
37	MEHMET AĞAN (ŞAHİS FİRMASI)	Mehmet Ağan	Bulvar Caddesi. Kazım Karabekir İlkokulu Karşısı, No: 8	8.07.1969
38	MODA FİLM	Necdet Kurdoğlu ve Taki Stikopulos	İnönü Caddesi. 123. Sokak, Toraman Apt. Kat: 1, No: 12	1.02.1971
39	ŞEKER FİLM	Rifat Şeker	Ziyapaşa Bulvarı, Sun Sineması Üstü	19.06.1971
40	NEVSEL FİLMCİLİK	Sedat Türkeş	Cemal Gürsel Caddesi. No: 56/3	23.11.1971
41	FİL-SAN	M. Cengiz Nakıpoğlu ve Muammer Tümen	İnönü Caddesi. 20/4 Numaralı Ceylanoğlu Apt. 1. Kat	22.03.1972
42	NEZİH FİLM	Remzi Akbaş	Fuzuli Caddesi. No: 17/A	17.05.1972
43	ÖZAY FİLM	Mustafa Özahi	Özler Caddesi. Deniz Pasajı, No: 103	1.02.1973
44	GÜVEN FİLM	Ali Rıza İnceer	Asri Sinema Sokağı, No: 7/A	13.03.1973
45	TOLGA FİLMCİLİK	Kemal Nisanoğlu	Atatürk Caddesi. Tunç Apt. Kat: 1, No: 5	25.07.1973
46	KOZA FİLM	Ahmet Suat Buhşem	Arkoğlu Pasajı, Kat: 2, No: 14	28.09.1973
47	YENİ GÜNEY FİLM	Selahattin Azizoğlu	Kuruköprü Mahallesi, 37. Sokak, No: 3	3.03.1975
48	ARKADAŞ FİLM	Ziya Uğurdıkan	Ziyapaşa Bulvarı, 123. Sokak, Üzelgün Apt, Kat: 1	14.11.1975

49	YENİ SABAH FİLM	Ergun Gezicioglu	Arkoğlu Pasajı, Kat: 2, No: 105	9.03.1976
50	YÜKSEL FİLM	Sabit Ant	Asri Sineması Sokağı, No: 7/A	24.01.1978
51	ÇARK FİLM	Yavuz Pağda	Cemal Gürsel Caddesi. Kelebek Pasajı, No: 1	16.01.1979

Kaynak: Adana Ticaret Odası Üye Kayıtları. Çevrimiçi Erişim: <http://www.adana-to.org.tr/ato/TR/uyebilgileri/UnvanaGoreArama.aspx> (Arşivin taranması ve tablonun oluşturulmasıyla ilgili detaylı bilgi için lütfen çalışmanın "Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi" başlıklı bölümüne bakınız).

EK 2: Adana'da Faaliyet Gösteren, Ancak ATO Kaydı Bulunmayan Filmciler

	İŞLETME ADI	İŞLETME SAHİBİ veya MÜDÜRÜ	ADRESİ	ATO TESCİL TARİHİ
1	ERBAY FİLM	Necdet Erbaylı	Asri Sinema Sokağı	TESCİLSİZ
2	GÜNEŞ FİLM	Ahmet Suat Aygan	Arkoğlu Pasajı, No: 7	TESCİLSİZ
3	KADİR FİLM	Berazettin Erol		TESCİLSİZ
4	KAYA FİLM	Kerim Kaya	Asri Sinema Sokağı	TESCİLSİZ
5	KESKİN FİLM	Güner Keskin	Karasoku Mahallesi	TESCİLSİZ
6	KONAK FİLM	Mustafa Acar	Karasoku Mahallesi	TESCİLSİZ
7	KUTLU FİLM	Baha Ünalın		TESCİLSİZ
8	ÖRNEK FİLM	Ahmet Girgin	Arkoğlu Pasajı	TESCİLSİZ
9	SENAY FİLM	İsmet Turhan	Alsan Pasajı, Kat: 3	TESCİLSİZ
10	SEYHAN FİLM	Cahit Ener	Müze Sokağı, No: 23	TESCİLSİZ
11	UĞUR FİLM	Yılmaz Terler	Alsan Pasajı	TESCİLSİZ
12	ERMAN SARNER FİLM	İzzettin Yılmaz (Md.)	İnönü Caddesi, Karataş Pasajı No: 5/B	ŞUBE (DİYARBAKIR)
13	KEMAL FİLM	Yümnü Çetinel (Md.)	Kızılay Caddesi	ŞUBE (DİYARBAKIR)
14	ER FİLM	Rıza İnceer	Ziyapaşa Bulvarı	ŞUBE (İSTANBUL)
15	FİTAŞ FİLMÇİLİK T.A.Ş.	Selahattin Tokay (Md.)	Postane Karşısı	ŞUBE (İSTANBUL)
16	LÂLE FİLM A.Ş.	Cemil Filmer (Enver Kibrit Md.)	Asri Sinema Sokağı	ŞUBE (İSTANBUL)
17	PESEN FİLM	Nevzat Pesen	Karasoku Mahallesi, 103. Sokak No: 15/109	ŞUBE (İSTANBUL)
18	SÜPER FİLM	Vechi Bahalı	Alsan Pasajı, Kat: 3	ŞUBE (TARSUS)

Kaynak: Güney Film Postası (1 Ekim 1964, s.3 ve 1 Kasım 1966, s.3).

EK 3: Adana'da Faaliyet Gösteren, ATO Kaydı Bulunmayan, Ancak Adana Filmciler Derneği'ne Üye Tali İşletmeler

	İŞLETME ADI	İŞLETME SAHİBİ veya MÜDÜRÜ	ŞEHİRİ
1	ANKARA FİLM	Recai Giray	Diyarbakır
2	FİTAŞ FİLM	Edip Erçelik (Md.)	Diyarbakır
3	ERMAN FİLM	Mehmet Salman (Md.)	Diyarbakır
4	GÜNEL FİLM	Güner Özyazgan	Diyarbakır
5	KEMAL FİLM	Mehmet Salman (Md.)	Diyarbakır
6	HAKAN FİLM	Kemal Tatlı	Diyarbakır
7	ONAY FİLM	Sabahattin Onay	Diyarbakır
8	SAN FİLM	İhsan Dağduran	Diyarbakır
9	YILMAZ FİLM	Yılmaz Erbaylı	Diyarbakır
10	BAŞAK FİLM	Mahmut Koramaz	Kayseri
11	HAYAT FİLM	Kemal Tatlı	Kayseri
12	ÖZLE FİLM	Kemal Özdağlı	Kayseri
13	ZAFER FİLM	Fahri Sözen	Kayseri
14	ALEMDAR FİLM	Ahmet Aslantürk	Kayseri
15	YILDIRIM FİLM	Galip Yıldırım	Konya
16	KEMAL FİLM	Yaşar Şimşekkan (Md.)	Konya
17	SİNAN FİLM	Selim Küşet	Konya

Kaynak: Güney Film Postası (1 Kasım 1966, s.3).

EK 4: Adana Şehir Merkezinde Faaliyet Gösteren ve ATO Kaydı Bulunan Sinema(cı)lar

	İŞLETME ADI	İŞLETME SAHİBİ veya MÜDÜRÜ	ADRESİ	ATO TESCİL TARİHİ
1	ÜNAL SİNEMASI	Bahaeddin Ünal	Saydam Caddesi	28.09.1948
2	ZİNCİR FİLM HALK SİNEMASI	Semih Karazincir	Obalar Caddesi, No: 154/2	25.01.1954
3	SES SİNEMASI	Abdurrahman Özçelik	Şakirpaşa, Yeşilevler Yolu Üzeri	30.09.1955
4	ARI SİNEMA	Tahsin Yalçın	Atatürk Caddesi, 248. Sokak	3.10.1957
5	İNCİ SİNEMASI	Hüseyin Akmansoluk	Karşıyaka	30.01.1961
6	HALK SİNEMASI	Mithat Göksal	Saydam Caddesi, 42. Sokak, No: 154	1.08.1961
7	YAZLIK İSTİKLAL SİNEMASI	Mehmet Hüdür	İstiklal Mahallesi	4.10.1961

8	YAZLIK ESENDAM SİNEMASI	Edip Yener	Döşeme Mahallesi, 134. Sokak, No: 3	9.12.1961
9	ÇELİK SİNEMASI	İsa Ant	Obalar Caddesi	25.06.1963
10	NUR SİNEMASI	İsa Ant	Obalar Caddesi	25.06.1963
11	YAZLIK ERCİYES SİNEMASI	İsa Ant	Çınarlı Mahallesi	25.06.1963
12	ŞAN SİNEMASI	Fethi Kazan	Kocavezir Mahallesi, 38. Sokak. No: 65	9.03.1965
13	RENK SİNEMASI	Ahmet Zemci Sönmez	Çınarlı Mahallesi, Atatürk Caddesi, 124. Sokak	19.04.1965
14	LÜKS SİNEMASI	İbrahim Gezicioğlu	Saydam Caddesi	7.05.1966
15	YAZLIK MELEK SİNEMASI	İbrahim Küçükaltın	Yamaçlı Mahallesi, 1000. Sokak, No: 32	6.06.1966
16	EDİZER SİNEMASI	İbrahim Edizer-Baykal	Cemalpaşa Mahallesi, Baraj Yolu Üzeri	8.06.1966
17	DADAŞ SİNEMASI	Dadaş Sinemacılık	Karasoku Mahallesi, 104. Sokak, No: 16	19.01.1968
18	LALE SİNEMASI	Erdoğan Özdiker	Debboy Caddesi	7.03.1968
19	YAZLIK ALEMDAR SİNEMASI	Cemile Tevek	Yavuzlar Mahallesi, Kışla Yolu Üzeri, 433. Sokak, No: 2	20.03.1968
20	İPEK SİNEMASI	Dede Yılmaz	Karşıyaka, Kozan Yolu, 165. Sokak, No: 44-46/A	25.03.1968
21	YAZLIK BAĞDAT SİNEMASI	Bedi Kazan	Sucuzade Mahallesi, Obalar Caddesi, 42. Sokak, No: 120	3.09.1968
22	KİREMİTHANE SİNEMASI	Ahmet Fethi Doğru	Kiremithane Mahallesi, 1203. Sokak, No: 2	14.07.1971
23	YAZLIK SÜMER SİNEMASI	Nahide Maaşoğlu	Yurt Mahallesi, 594. Sokak	6.03.1972
24	BAYKAL SİNEMASI	Osman Küreci	Cemalpaşa Mahallesi	3.03.1973
25	TÜREN SİNEMASI	Osman Küreci	Cemalpaşa Mahallesi	3.03.1973
26	DİLEK SİNEMASI	Kerim Kaya	Köprülü Mahallesi, 543. Sokak	5.03.1973
27	KERVAN SİNEMASI	Nihat Kavuzlu	Beş Ocak Mahallesi, 192. Sokak, No: 8	5.03.1973
28	BARBAROS YAZLIK SİNEMASI	Ali İnceler	Narlıca Mahallesi, 30. Sokak, No: 35	15.09.1973
29	MELEK SİNEMASI	İsmail Hakkı Küçükaltın	Yamaçlı Mahallesi, 1000. Sokak, No: 136	17.11.1978

Kaynak: Adana Ticaret Odası Üye Kayıtları. Çevrimiçi Erişim: <http://www.adana-ticaret.org.tr/ato/TR/uyebilgileri/UnvanaGoreArama.aspx> (Arşivin taranması ve tablonun oluşturulmasıyla ilgili detaylı bilgi için lütfen çalışmanın "Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi" başlıklı bölümüne bakınız).

EK 5: Adana Şehir Merkezinde Faaliyet Gösteren,
Ancak ATO Kaydı Bulunmayan Sinema(cı)lar

	İŞLETME ADI	NİTELİĞİ	ADRESİ	ATO TESCİL TARİHİ
1	AİLE SİNEMASI	Yazlık	Mestanzade Mahallesi	TESCİLSİZ
2	AKINCILAR SİNEMASI	Yazlık	Tahsilli Mahallesi	TESCİLSİZ
3	AKKAPI SİNEMASI	Yazlık	Akkapı Mahallesi	TESCİLSİZ
4	ÂLİM SİNEMASI	Yazlık	Mahfesiğmaz Mahallesi	TESCİLSİZ
5	ARZU SİNEMASI	Salon	Yenibey Mahallesi	TESCİLSİZ
6	ASRÎ SİNEMA (TÜRKOCAĞI SİNEMASI)	Salon	Kuruköprü Sempti	TESCİLSİZ
7	BAHAR SİNEMASI	Yazlık	Sular Sempti	TESCİLSİZ
8	BARKAL SİNEMASI	Yazlık	Yeşilevler Mahallesi	TESCİLSİZ
9	BULVAR SİNEMASI	Yazlık	Çınarlı Mahallesi	TESCİLSİZ
10	CEMALPAŞA SİNEMASI	Yazlık	Cemalpaşa Sempti	TESCİLSİZ
11	ÇAMLIK SİNEMASI	Yazlık	Kışla Mahallesi	TESCİLSİZ
12	ÇİÇEK SİNEMASI	Yazlık	Kuruköprü Sempti	TESCİLSİZ
13	DENİZLİ SİNEMASI	Yazlık	Denizli Mahallesi	TESCİLSİZ
14	DÜNYA SİNEMASI	Yazlık	Sular Sempti	TESCİLSİZ
15	ELHAMRA / ALSARAY	Salon	Karasoku Mahallesi	TESCİLSİZ
16	EMEK SİNEMASI	Yazlık	Mahfesiğmaz Mahallesi	TESCİLSİZ
17	EMEK SİNEMASI	Salon	Mahfesiğmaz Mahallesi	TESCİLSİZ
18	ERCİYES SİNEMASI	Salon	Küçüksaat Sempti	TESCİLSİZ
19	FERAH SİNEMASI	Yazlık	Akdeniz Mahallesi	TESCİLSİZ
20	FİLİZ SİNEMASI (LEVENT SİNEMASI)	Yazlık	Mahfesiğmaz Mahallesi	TESCİLSİZ
21	GAR SİNEMASI	Yazlık	Sular Sempti	TESCİLSİZ
22	GİRNE SİNEMASI	Salon	Dumlupınar Mahallesi	TESCİLSİZ
23	GÜLERÖZ SİNEMASI	Salon	Gazi Paşa Mahallesi	TESCİLSİZ
24	GÜNEŞLİ SİNEMASI	Yazlık	Yamaçlı Sempti	TESCİLSİZ
25	GÜNEY SİNEMASI	Yazlık	Kuruköprü Sempti	TESCİLSİZ
26	IŞIK SİNEMASI	Yazlık	Reşatbey Mahallesi	TESCİLSİZ
27	İSTANBUL SİNEMASI	Yazlık	İstiklâl Mahallesi	TESCİLSİZ
28	JAMAL SİNEMASI	Yazlık	Mahfesiğmaz Mahallesi	TESCİLSİZ
29	KANAL SİNEMASI	Yazlık	Mithatpaşa Mahallesi	TESCİLSİZ
30	KENT SİNEMASI	Yazlık	Çınarlı Mahallesi	TESCİLSİZ
31	KONAK SİNEMASI	Salon	Narlıca Mahallesi	TESCİLSİZ

32	KÖPRÜLÜ SİNEMASI	Yazlık	Köprülü Mahallesi	TESCİLSİZ
33	KÖŞK I SİNEMASI	Yazlık	Sular Semti	TESCİLSİZ
34	KÖŞK II SİNEMASI	Yazlık	Sular Semti	TESCİLSİZ
35	MARMARA SİNEMASI	Yazlık	Suczade Mahallesi	TESCİLSİZ
36	MAVİ KÖŞK SİNEMASI	Yazlık	Sümer Mahallesi	TESCİLSİZ
37	MEHTAP SİNEMASI	Yazlık	Yamaçlı Semti	TESCİLSİZ
38	METRO SİNEMASI	Salon	Reşatbey Mahallesi	TESCİLSİZ
39	MİNE SİNEMASI	Yazlık	Sinanpaşa Mahallesi	TESCİLSİZ
40	NARLICA SİNEMASI	Yazlık	Narlıca Mahallesi	TESCİLSİZ
41	OLGUN SİNEMASI	Yazlık	Reşatbey Mahallesi	TESCİLSİZ
42	ÖZEN SİNEMASI	Salon	Suczade Mahallesi	TESCİLSİZ
43	ÖZSARAY SİNEMASI	Yazlık	Kurtuluş Mahallesi	TESCİLSİZ
44	PARK SİNEMASI	Yazlık	Kurtuluş Mahallesi	TESCİLSİZ
45	POLAT SİNEMASI	Yazlık	Dağloğlu Mahallesi	TESCİLSİZ
46	SEHER SİNEMASI	Yazlık	Anadolu Mahallesi	TESCİLSİZ
47	SELMA SİNEMASI	Yazlık	Denizli Mahallesi	TESCİLSİZ
48	SEMA SİNEMASI	Yazlık	Hürriyet Mahallesi	TESCİLSİZ
49	SET SİNEMASI	Salon	İnönü Mahallesi	TESCİLSİZ
50	SEYHAN KÖSE SİNEMASI	Yazlık	Akdeniz Mahallesi	TESCİLSİZ
51	SİTE SİNEMASI	Yazlık	Sular Semti	TESCİLSİZ
52	SULAR SİNEMASI	Yazlık	Sular Semti	TESCİLSİZ
53	SUN SİNEMASI	Salon	Çınarlı Mahallesi.	TESCİLSİZ
54	ŞAFAK SİNEMASI	Yazlık	Gülpınar Mahallesi	TESCİLSİZ
55	ŞAHİNLER SİNEMASI	Yazlık	Sarıçam Mahallesi	TESCİLSİZ
56	ŞEHİR SİNEMASI	Yazlık	Yeşilyuva Mahallesi	TESCİLSİZ
57	ŞORAY SİNEMASI	Yazlık	Yamaçlı Semti	TESCİLSİZ
58	ŞÖLEN SİNEMASI	Yazlık	Hanedan Mahallesi	TESCİLSİZ
59	TAN / ÜNAL SİNEMASI	Salon	Tepebağ Semti	TESCİLSİZ
60	VENÜS SİNEMASI	Yazlık	Sular Semti	TESCİLSİZ
61	YAVUZLAR SİNEMASI	Yazlık	Yavuzlar Mahallesi	TESCİLSİZ
62	YENİ SİNEMA	Yazlık	Kocavezir Mahallesi	TESCİLSİZ
63	YEŞİLEVLER SİNEMASI	Yazlık	Yeşilevler Semti	TESCİLSİZ
64	YILDIZ SİNEMASI	Yazlık	Sular Semti	TESCİLSİZ
65	YILMAZLAR SİNEMASI	Yazlık	Kiremithane Mahallesi	TESCİLSİZ
66	ZAFER SİNEMASI	Yazlık	İstiklâl Mahallesi	TESCİLSİZ

Kaynak: *Yeni Adana ve Güney Film Postası* - Süreli yayın tarama çalışmaları ve Sabri Şenevi (4 ve 28 Nisan 2018), Ahmet Oğan (26, 30 ve 31 Mart 2018) ve Mustafa Yaşar'la (13 Nisan 2018) gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve alan ziyaretleri (Detaylı bilgi için lütfen çalışmanın "Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi" başlıklı bölümüne bakınız).

